

TEOL- *information*

Nr. 21. februar 2000

Det teologiske Fakultet
Københavns Universitet

Indholdsfortegnelse

Siden sidst af dekan John Strange	3
Afsked med Niels Hyldahl af professor Mogens Müller	5
Niels Hemmingsen (1513-1600) af ph.d.-studerende Troels Stensgaard	10
En rejse til Rom – og tilbage igen af stud.theol. Sofie Frost-Christensen	16
Om at se det usynlige i det synlige af lektor Lone Fatum	21
»Kyskhed, avl og gudsdyrkelse – en lærefaders ord til familien« Om Niels Hemmingsens syn på ægteskabet af sognepræst Anita Hansen Engdahl	25
Mørket efter 63 f. Kr. – en ny datering af Dødehavsskrifterne fra Qumran af forskningslektor Gregory L. Doudna	30
Sjælesorg og Kierkegaard af sognepræst, undervisningsassistent Helle Mølle Jensen	35
To nye tidsskrifter af lektor Bent Flemming Nielsen	39
Kalender	41

TEOL-information udgives af Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet, og udkommer to gange årligt, i februar og september. TEOL-information distribueres gratis til udvalgte offentlige og kirkelige institutioner samt til indenlandske universiteter, gymnasier, hovedbiblioteker og pressen. Bladet kan rekvireres ved henvendelse til:

Teologisk Fællesafdeling,
Købmagergade 44-46,
1150 København K.
Tlf. 3532 3700

Meninger, der tilkendegives i TEOL-information, gengiver de enkelte forfatters synspunkter og er ikke nødvendigvis udtryk for redaktionens holdning.

Ansvarshavende: Dekan John Strange.
Redaktion: Peder Nørgaard-Højen.

Lay-out og sats: Religionspædagogisk Center.
Tryk: Special-Trykkeriet Viborg A/S.

Artikler, der offentliggøres i TEOL-information, kan citeres med angivelse af kilde.
Oplag: 3500.

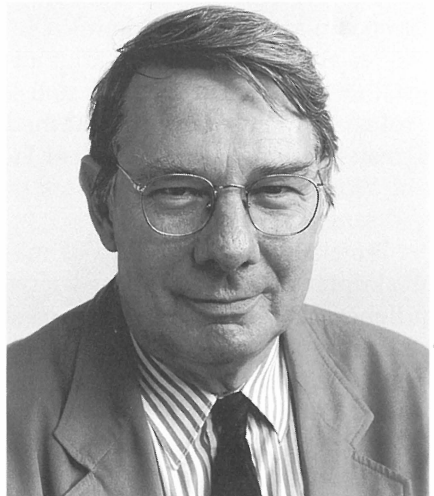
Forside: Stik af Niels Hemmingsen (Det Kongelige Biblioteks Billedsamling)

Siden sidst

Af dekan John Strange

Efteråret begyndte med den evaluering af de teologiske studier i Danmark, som vi alle imødeså med spænding. Vi kom relativt pænt ud af det, synes jeg, men der er selvfølgelig kritik og anbefalinger, som vi kan lære af, og som vi skal eftertænke nøje. På den anden side er det ikke alt i rapporten, som vi kan godtage. Som konsekvens af rapporten, men også grundet et bredt ønske på fakultetet om ændringer i studiet har Studienævnet derfor nedsat et studieordningsudvalg, der med delvist udgangspunkt i rapportens anbefalinger arbejder med en revision af det teologiske studium, helst inden for den nuværende studieordnings rammer.

Samtidigt er vi gået i gang med at udvikle tillægsuddannelser ved fakultetet; det drejer sig fx om international mastergrad i reformationshistorie eller om teologi som sidefag. Dette er en naturlig konsekvens af den åbning, som allerede har fundet sted med Åbent Universitet, og som har vist, at der er et behov for sådanne uddannelser. Samtidig vil det styrke fakultetets økonomi i en

periode med stadig snævrere rammer. Undervisning, der foruden mod vore ordinære studerende retter sig specielt mod præster, er allerede ved at være på skinner, og et kursus løber af stablen her til foråret.

I september var fakultetet to dage sammen med søsterfakultetet i Lund på en meget vellykket konference for at drøfte det kommende samarbejde, både indhold og organisering. Arbejdet med opfølgning af konferencens ideer er i fuld gang

med studielederen som koordinator og kontaktperson til Lund.

Tre medarbejdere har fået ph.d.-graden: Bente Lybecker har skrevet om *Maria og nåden. Nyere katolsk mariologi i økumenisk belysning*, Gertrud Iversen om *Et brev til styrkelse af troen og håbet. En receptionsæstetisk læsning af Romerbrevet* og Jørn Henrik Olsen om *Kristus i tropisk Afrika i spændingsfeltet mellem identitet og relevans*. En af dem, Jørn Henrik Olesen, er blevet ansat i et tre-årigt adjunktur ved Institut for Systematisk Teologi, som er samfinansieret med Dansk Missionsråd. Samtidigt er Jakob Wolf blevet fastansat som lektor ved samme institut.

Projektet vedr. udgivelse af manuskripter fra Qumran er desværre udløbet, og vi har måttet sige farvel til Greg Doudna, Fred Cryer og Jesper Høgenhaven; de to sidstnævnte vil dog fuldende udgivelsen.

I mange år har fakultetet hvert andet efterår haft et kursus for

udenlandske studerende, først og fremmest fra Makumira University College i Tanzania. I efteråret havde vi den glæde, at lederen af denne uddannelsesinstitution, som er lærer i bibelfagene, var gæstelærer i tre måneder som en slags udveksling med Theodor Jørgensen, som tidligere har opholdt sig der. Vi prøver nu at få en egentlig samarbejdsaftale med institutionen stillet på benene med henblik på et øget samarbejde.

Fakultetets økonomi synes her ved årsskiftet at være stabil. Vi krydser fingre for, at vi ved en stadig indsats på mange fronter kan styrke den, trods de nedskæringer, som vi, sammen med universitetet som helhed, ustandseligt udsættes for.

Og til slut skal jeg fortælle, at det hidtidige dekanat, Jens Glebe-Møller og Niels Peter Lemche, pr. 5. november er blevet afløst af undertegnede og Lauge Olaf Nielsen.

Afsked med Niels Hyldahl

*Af professor Mogens Müller
Institut for Bibelsk Eksegese*

»Jo nærmere det kommer, desto mere står det mig klart!« Dette Niels Hyldahl-citat rammer helt stemningen på hans arbejdsplads her ved afskeden. For Niels Hyldahl er i den grad en del af Institut for Bibelsk Eksegese, at det er vanskeligt rigtigt at forestille sig ham som fraværende.

Det er også blevet til mere end tredive års tjeneste på Københavns Universitet, når Niels Hyldahl som følge af en afsked (bevilget, ikke af dronningen, men af en chefkonsulent) den 31. januar bliver det, som i vort naboland mod syd kaldes *in den Ruhestand versetzt*.

Det var således den 1. august 1969, at Niels Hyldahl tiltrådte det professorat i teologi med særligt henblik på Det Nye Testaments Eksegese, som var blevet ledigt, da Olof Linton faldt for aldersgrænsen.

De, der har fulgt Niels Hyldahls undervisning gennem årene, har

fået et indtryk af filologiens og den historiske detaljes uomgængelige betydning for teologien. I eksegetiske gennemgange har han igen og igen anskueliggjort, hvordan praktisk taget hver glose ved en nærmere betragtning er indgangen til en hel verden af betydning. Periodens store interesse i forskellige metodiske tilgange har han ikke delt. Skal

Niels Hyldahls hermeneutik sammenfattes kort, kan det faktisk gøres i én sætning: Det gælder om at læse indenad.

Da Institut for Bibelsk Eksegese i 1995 ville hylde Niels Hyldahl i anledning af hans 65 års fødselsdag med et festskrift, lå det lige for at give det titlen *Tro og historie*. For om noget er det kendetegnende for Niels Hyldahls teologiske profil, at den historiske detalje tillægges betydning. For at gå i detaljer er for ham ikke at fortabe sig i ligegyldigheder. Tværtimod, detaljerne er netop ikke ligegyldige.

Niels Hyldahl fik sin teologiske uddannelse på Aarhus Universitet i årene 1949-1954. Hans lærer i Ny Testamente var Johannes Munck (1904-1965), der på den tid var midt i et frontalangreb på en række vedtagne forestillinger i tysk teologi om den ældste kristendoms historie. Her blev Niels Hyldahl bekræftet i vigtigheden af selvstændighed, af ikke at tage noget for givet, blot fordi det blev hævdet af fagets »store profeter«.

Det blev ikke umiddelbart faget Ny Testamente, Niels Hyldahl beskæftigede sig med efter sin embedseksamen. Ligesom Johannes Munck begyndte han med kirkefædre-studier, i dette tilfælde med hovedvægt på det 2. århundrede. Med til videnskabelig uddannelse hørte dengang udlandsophold. Her faldt valget på dels Manchester, hvor T. W. Manson var en hovedkraft, dels Göttingen og Heidelberg.

Fra 1957-1961 var Niels Hyldahl derefter videnskabelig assistent ved Aarhus Universitet, fra 1961-1965 universitetsadjunkt og fra 1965-1969 docent og lektor.

I 1966 kunne Niels Hyldahl forsvare afhandlingen, *Philosophie und Christentum*, for den teologiske doktorgrad. Det gælder en tolkning af indledningen til Justins *Dialog med Jøden Tryfon*, et skrift fra midten af 2. årh. Den er blevet et standardværk i Justin-forskningen. Fra 1968 foreligger den første egentlige nytestamentlige studie i bogform. Den handler om kapitel 3 i Paulus' brev til filipperne og har titlen *Loven og troen*. Her begynder det intense arbejde med at afdække den historiske Paulus, som er den ene grundpille i Niels Hyldahls forskningsindsats.

Den anden er studiet af den ældste kristendoms historie i bredere forstand. Det kom i de følgende år bl. a. til udtryk i den lille bog *Udenfor og indenfor*, hovedsagelig en analyse ud fra Apostlenes Gerninger kapitel 6 af »de sociale og økonomiske aspekter i den ældste kristendom«, sådan som undertitlen lyder. Tesen er, at den strid, der affødte indsættelsen af diakoner, ikke var en intern affære i den kristne menighed, men at man havde kastet sig ud i en forsorg for enker uden for menigheden. I det hele taget har Niels Hyldahl været med til at sætte spørgsmålstejn ved forestillingen om et større modsætningsforhold mellem jødekristne og hedninge-

kristne i den ældste menighed. De modstandere, Paulus fx står over for i Galaterbrevet, var ikke jødekristne, men »rigtige« jøder.

Den stærke optagethed af apostlen gav sig desuden udslag i en nyoversættelse af *Paulus' breve* (1977), dvs. de ægte Paulus-breve. Karakteristisk for oversætteren anbringes brevene i kronologisk rækkefølge, ikke – som det ellers er almindeligt – efter længde. Og undrer man sig over også at finde Efeserbrevet i denne samling, er det kun, indtil man opdager, at det er Romerbrevet kapitel 16, der optræder under denne titel.

Det mest markante udslag af interessen i den historiske Paulus er en undersøgelse af den paulinske kronologi, der blev offentliggjort på tysk i 1986. En minutøs analyse af rejseruter, medarbejderes nærvær eller fravær og andre detaljer førte her frem til en uddybning af det, der er blevet benævnt den nye Paulus-kronologi. Paulus-billedet fra

Apostlenes Gerninger bliver her korrigeret ud fra oplysningerne i Paulus' egne breve.

Resultatet er bl. a., at det gamle skema med tre missionsrejser må opgives. Det er først efter et længerevarende virke (omkring 11 år) i Lilleasien og Grækenland, at Pau-

lus deltager i det såkaldte apostelmøde i Jerusalem.

Det må derfor tilsvarende anbringes i år 53 – tidligere blev det sat til år 48. Det mest overraskende resultat er imidlertid en sandsynliggørelse af, at samtlige kendte Paulus-breve er blevet til inden for et relativt kort åremål, nemlig Thessaloniker brevene i år 51, resten i

årene 54 og 55.

Evnen til formidling af forskningen har, foruden i en lang række leksikon- og andre artikler, fundet udtryk i tre bind i Bibelselskabets kommentarserie, nemlig *Galaterbrevet fortolket* (1982), *Tessalonikerbrevene fortolket* (1987) og *Andet Korinther-*

brev fortolket (1999). Desuden foreligger fra de seneste år en samlet fremstilling af resultaterne af de historiske undersøgelser af den antikke jødedom og den tidligste kirke i *Den ældste kristendoms historie*, der udkom i 1993, kom i 2. oplag i 1994 og på engelsk i 1997. Heri dokumenteres i en længere række inciterende studier en fast overbevisning om, at teologi og tro står i et uløseligt forhold til historien.

Et andet vigtigt kapitel er Niels Hyldahls indsats i tilvejebringelsen af den nye bibeloversættelse, autoriseret i 1992. Ud fra den opfattelse, at der måtte skabes en ny oversættelse af Det Nye Testamente, mens der endnu var tålelige græskkundskaber til stede, tog Niels Hyldahl initiativ til, at den igangværende oversættelse af Det Gamle Testamente blev fulgt op af en tilsvarende af Det Nye Testamente.

Et pilotprojekt blev i den forbindelse en oversættelse af *De Apostolske Fædre* (1995), hvortil Niels Hyldahl bidrog som både medredaktør og oversætter. I bibeloversættelsesarbejdet blev han en drivende kraft, også i redaktionskomitéen, selv om det hele kom til at foregå i det private Bibelselskabs regi og ikke – som han hellere havde set det – i Kirkeministeriets officielle. Siden har Niels Hyldahl været med til at fuldstændiggøre Bibeloversættelsen af 1992 gennem sit medarbejde ved oversættelsen af *Det Gamle Testaments Apokryfe Bøger* (1998).

Blev 1992-oversættelsen for Det Nye Testaments vedkommende ikke så markant og tydelig, som det var ønskeligt, er skylden ikke Niels Hyldahls, men Det Danske Bibelselskabs store kompromisberedskab.

Niels Hyldahl blev født som trilling i en nørrejysk by, der ikke mindst er blevet landskendt gennem Gantris streg i tegneserien Lidenlund. Senere flyttede familien fra Lemvig til Ribe, hvor Niels Hyldahl tog studentereksamen. Og kan der tales om karakteregenskaber, der er forbundet med det sted, man er opvokset, så falder det lige for at tale om Niels Hyldahls jyske stædighed og kompromisløshed. Det gælder ikke alene, men heller ikke mindst på det videnskabelige område.

Således aflægger han gerne det vidnesbyrd, at havde det teologiske studium dengang i Århus ikke været rent historisk-videnskabeligt, men inkorporeret praktisk teologi, havde han ikke valgt teologien. Det betyder ikke, at Niels Hyldahl ikke har villet vide af den kirkelige virkelighed. Således har han været ulønnet hjælpepræst i dels Vejlbyskov 1966-1969, dels i Karlebo-Nivå 1973-1978.

Niels Hyldahls – som man med et mærkeligt udtryk kalder det – kirkelige engagement kom dog først og fremmest til udtryk i hans store indsats i Kirkeministeriets liturgikommission, som blev nedsat i 1970, og som afsluttede sit arbejde med den violette alterbog i 1985. Det er

kendetegnende for Niels Hyldahl, at han i den grad regnede med, at denne kommissions grundige forslag ville blive taget til følge, at han uden videre brugte de ritualer for dåb og brudevielse, som den havde udsendt i en betænkning i 1983. Uden at opdage, at biskopperne »over en nat« havde erstattet hele kommissionens arbejde med deres eget *Oplæg til Gudstjensteordning* fra 1991, der blev det egentlige grundlag for den nye alterbog.

Karakteristisk for Niels Hyldahls forståelse af kirkens opgave er det desuden, at han mener, at det ind imellem var mere nærliggende at bygge folkekøkkener end kirker.

Udviklingen på universiteterne efter 1968, ikke mindst under de ti år med Bertel Haarder, med en stadig udvanding og niveausænkning, har Niels Hyldahl måttet betragte med stadig stigende uvilje. Hvor penge åbenlyst opfattes som det vigtigste styremiddel, kan det kun betyde et alvorligt angreb på universitetets integritet. Fordybelsen har jo rigtig nok ikke gode kår i et system, der

stakåndet jager efter de hurtige resultater.

Med til billedet af Niels Hyldahl hører endelig, at han foruden at være en inspirerende lærer har været en god kollega, altid hjælpsom og opmuntrende, også selv om det ikke var »hans kop the«, der blev serveret. Det var ikke et spørgsmål om de rette meninger, men om kvalitet. De høje fordringer har imidlertid ikke fungeret som en mur. Ikke mindst som eksaminator har man kunnet opleve Niels Hyldahls stærke sind for den svage studerende.

Jo nærmere det kommer, desto mere står det os klart: Situationen på Institut for Bibelsk Eksegese bliver en anden den 1. februar.

PS. En fuldstændig bibliografi over Niels Hyldahls offentliggjorte arbejder findes i *Tro og historie*. Festskrift til Niels Hyldahl. I anledning af 65 års fødselsdagen den 30. december 1995. Forum for bibelsk Eksegese 7. Redaktion: Lone Fatum og Mogens Müller. Museum Tusulanums Forlag 1996.

Niels Hemmingsen (1513-1600)

*Af ph.d.-studerende Troels Stensgaard
Institut for Kirkehistorie*

Den 23. maj i år er firehundredårsdagen for den danske teolog Niels Hemmingsens død. I den anledning er det nok værd at mindes denne mand, som i årene efter Peder Palladius' død i 1559 ubetinget var den mest indflydelsesrige person i det danske universitets- og kirkeliv indtil suspensionen fra professoratet i teologi ved Københavns Universitet i 1579. Den indflydelse, han indirekte udøvede gennem sine mange elever og skrifter, strakte sig op i det 17. århundredes første årtier, indtil den lutherske ortodoksi for alvor blev etableret af Resen og Brochmand. Med Tycho Brahe som den markante undtagelse var Hemmingsen den eneste danske intellektuelle af internationalt format i samtiden.

Efter skolegang på fødeøen Lolland og senere i katedralskolerne i Roskilde og Lund tog Hemmingsen

den filosofiske magistergrad i Wittenberg, hvor han studerede hos Melanchthon i årene 1537-1542. Hjemvendt fra sin »højt elskede lærers skole« blev Hemmingsen snart tilknyttet universitetet i København, først som professor i græsk, indtil han i 1545 fik overdraget et professorat i dialektik og omtrent samtidigt begyndte at varetage undervisningen i hebraisk. I 1553 blev han baccalaureus i teologien og rykkede derpå op i det teologiske fakultet. Til dr. theol. blev han kreeret i 1557. Først i disse år begyndte han at udgive den lange række bøger, der med talrige oplag var baggrunden for hans berømmelse i hele det protestantiske Europa: Bl. a. om videnskabelig metode, skriftfortolkning og homiletik (*De Methodis*, 1555), dogmatik (*Enchiridion theologicum*, 1557), en komplet postil til

hele kirkeåret (*Postilla*, 1561), et pastoralteologisk skrift og en naturret (*Pastor* og *De lege naturae*, begge 1562) samt kommentarer til udvalgte salmer og alle de nytestamentlige breve (1562-69). Den for Hemmingsen og hans mange venner og disciple langvarige og pinagtige proces i anledning af Hemmingsens åbenlyse tilslutning til en calvinistisk nadverlære i sit andet dogmatiske hovedværk, *Syntagma institutionum christianarum* (1574), er velkendt stof i kirkehistorien. Det endelige resultat var hans øjeblikkelige suspension i 1579. Ifølge indskriften på stenen, der blev sat over hans grav i Roskilde Domkirke, var han mod forventning blevet involveret i fatale teologiske kontroverser. Et udsagn, der afspejler det forhold, at suspensionen var et resultat af pres udefra. I Tyskland var strategien bag opgøret med den filippistiske bevægelse i disse år ikke mindst en påpegning af overensstemmelse mellem Melanchthons elever og de reformerte teologer i nadverspørgsmålet, og med den augsburgske freds bestemmelser in mente kunne det også i Danmark få politiske konsekvenser at få ry for at give husly til den forkætrede kryptocalvinisme. Konkret skyldtes Hemmingsens fald pres fra kongens svoger og søster, kurfysteparret August og Anna af Sachsen, som i 1570'erne med alle midler støttede gnesiolutheranernes opgør med filippismen. Hemmingsen fik derfor besked på at slå sig ned i Roskilde, hvor han besad

et kanonikat. Han mistede imidlertid ikke sit økonomiske underhold, blev taget på råd af regeringen i juridiske spørgsmål, ja årligt hædret af universitetet med en gave på enten 80 eller 160 liter vin. Dog udgav han først efter Frederik II's død nye skrifter. Karakteristisk for situationen blev opgøret med den calvinistiske prædestinationslære, *Tractatus de gratia universali* (1590), der blev trykt i København; hans store kommentarer til Johannesevangeliet og de første 21 salmer derimod i Schweiz.

Metode

Ifølge førnævnte gravsten bragte Hemmingsen med metodisk kortfattetthed og klarhed et sådant lys til de profetiske og apostolske skrifter, at han blev beundret hos alle Europas lærde. I forfatterskabets første bog har Hemmingsen da også med inddragelse af alle tidens filosofiske koryfæer og med et avanceret dialektisk og retorisk begrebsapparat først redegjort for en række almene metoder, der gælder for alle discipliner, og i værkets anden del dernæst tilpasset disse metoder til den kristne talers og bibelfortolkers brug. Dette metodebegreb er afgørende bestemt af en opdeling af dialektikken i to dele: *inventio*, altså første del i den klassiske retorik, og *judicium*. Dialektikken fremstiller en given sag i dens nøgenhed ved hjælp af almene synspunkter eller *loci* som *definition*, *genus*, *species*, *finis* osv. for dernæst at drage sine logiske slut-

ninger. Reelt betød dette en integrering af logik og retorik inspireret af den klassiske topiktradition, hvor hovedvægten blev lagt på at bestemme de almene synspunkter, som et givet emne kunne henføres til og ikke på den formale slutning argumenterne imellem. Med Melanchthons lærebøger blev undervisningen i logik til »argumentationsteori« og til den aktivitet, der gør det muligt at finde og arrangere materialet til et givet diskussions-emne, og i Hemmingsens forfatter-skab ses denne funktionalisering af dialektikken fuldt ud. Mens dialektikken hos Melanchthon endnu er en »enhedsvidenskab«, der i sin opbygning følger Aristoteles' Organon, er sidstnævnte i Hemmingsens metodeskrift blot et eksempel på en metode blandt mange.

Eksegesen

Hemmingsens kommentarer er opbygget efter de regler, han i sit metodeskrift giver for den dialektiske fortolkningsmetode. Først må man således bestemme og anbefale lærens genus, vise dens autoritet, sikkerhed, nødvendighed og nytte. Dette er kun forslag, siges det, men det er ofte disse emner, der diskuteres i de tilegnelsesbreve, Hemmingsen på humanistisk vis forsyner sine kommentarer med. Læren er indholdsmæssigt lig med Guds vilje og kan opsummeres som læren om lov og evangelium, men disse kan igen underopdeles; begrebet bruges både om indholdet af skriften og be-

kendelsesskrifterne og om en bestemt kirkelære. Dette må forstås i forbindelse med et begreb om overleveringshistorie. Gud har selv overdraget læren om lov og evangelium til Adam og Eva efter syndefaldet – protevangeliet i Gen 3,15 er lærens begyndelse og hoved – og skriftens enhed eller *summus consensus* skyldes, at Moses, profeterne og apostlene alle er fortolkere af dette sted. Hvad der følger, er gentagelse af det samme med forskellige ord (*forma verbi*). Guds åbenbaringer og tilsynskomster i skriften samt dens konsensus er derfor blandt lærens ydre vidnesbyrd (i modsætning til Åndens indre).

Den inklusive karakter af Hemmingsens skrifttolkning er dermed givet. Læren som sådan forudsættes; skrifttolkningen står såvel *de jure* som *de facto* i en tradition. De for skrifttolkningen normative dokumenter i denne tradition inkluderer de oldkirkelige bekendelsesskrifter og de oldkirkelige fædres *dicta demonstrata*, der som fortolkningskriterier står på linje med skriften selv, for så vidt de er udledt af entydige skriftord ved hjælp af sikre aksiomer og med evident konsekvens. Også fædrenes *dicta probabilia*, hvis validitet ikke direkte kan demonstreres ud fra skriftet, bør på grund af den visdom, de rummer, og af ærbødighed for deres ophavsmænd bruges i skriftfortolkningen. Så længe de vel at mærke ikke misbruges af den sunde læres fjender.

På denne baggrund inddrages Hemmingsens enorme kendskab til kirkefædrene i hans kommentarer; det vrimler med citater af Augustin, Chrysostomos, Kyrillos af Alexandria og mange, mange flere og i mindre grad også fra de to standardkommentarer fra Middelalderen, Lyranus' *Postilla* og *Glossa ordinaria*. Af de samtidige forfattere konsulteres Melanchthon konstant, når det drejer sig om tidshistoriske ›detaljer‹ og kronologi, men især i tekstkritiske spørgsmål er Calvin autoriteten, om end han af pragmatiske grunde som oftest citeres eller parafraseres uden reference.

Især i de sene kommentarer til Johannesevangeliet og de første 21 salmer bliver denne brug af traditionen nærmest overvældende. Den allegoriske og anagogiske tolkning accepteres nu principielt. Man skal holde fast i sandhedens enhed, men da *subordinata* ikke er modsætninger, kan det, der sandt siges om ›typen‹, fx den historiske, dvs. bogstavelige betydning af Davids salmer, mere perfekt og sandt siges om ›antitypen‹, altså Kristus. Der skelnes mellem David som person og som type, eller, som det ligeledes hedder, mellem den historiske og den mystiske tolkning såvel som mellem de gammeltestamentlige skyggebilleder og den nytestamentlige sandhed. Melanchthons princip om tekstens entydighed synes derfor her på retur. For Melanchthon har en given tekst én mening, nemlig den som forfatteren intenderer

med enten klar og direkte tale eller med fx allegorien forstået som en sproglig figur. Den grammatisk korrekte, bogstavelige tolkning får derfor afgørende vægt, hvilket hænger sammen med, at skrifttolkningen var de tidlige reformatorers eneste måde at legitimere sig på. For Melanchthon er fx salme 19,5 – På himlen rejste han solen et telt – simpelt hen et udsagn om Kristus og kirken; for Hemmingsen er samme tolkning et resultat af den mystiske udlægning, som han supplerer med en lang ekskurs om, hvorledes begrebet lys kan illustrere kirkens lære om treenigheden, inkarnationen, Kristi embede og de helliges liv. Som antydet afspejler modsætningen mellem historisk og mystisk tolkning en vis udvikling i Hemmingsens teologi. I *De methodis* fra 1555 bestemmes fortolkningens kriterium eller *analogia fidei* som overensstemmelse med loven og evangeliet, og at dette kan medføre en tolkning, der ikke stemmer overens med forfatterens hensigt, accepteres. Uden nærmere begrundelse anføres i *De methodis* ud over Johannes' Åbenbaring fem nytestamentlige breve som ikke kanoniske, men de senere kommentarer til disse breve kommer imidlertid ikke ind på denne problematik, formodentlig fordi tolkningens kriterium nu bliver den bogstavelige tolkning af Apostolicum, som det sigende hedder. Dette betyder ikke antagelse af traditionen som en åbenbaringskilde ved siden af skriften (Apostoli-

cum opsummerer blot skriftens indhold), men det betyder, at det kristologiske fokus, som også præger Hemmingsens tolkning, ikke nødvendigvis forbindes med den ene bogstavelige mening af et givet skriftsted. Mens kommentarerne til de nytestamentlige breve er kortfattede og først og fremmest består af analyser af deres disposition og indre struktur ved hjælp af dialektiske og retoriske figurer og begreber, modsvares den i Hemmingsens senere teologi stigende »spiritualisering« af kristendommen (som fx defineres som en *imitatio Christi*) da også af en skrifttolkning med lange, detaljerede sammenligninger mellem de gammeltestamentlige »skygger« og den nytestamentlige sandhed. Når Moses ved påskens indstiftelse giver israeliterne besked på at spise kødet samme nat (2 Mos 12,8), så »afskygger« natten således nådens tid i kirken indtil opstandelsen, at lammet spises, at ordet skal modtages i tro, at kødet blev spist osv. Disse fortolkninger udelukker ikke andre, en »type« kan indeholde forskellige betydninger, blot disse ikke er i modstrid med sandheden.

Den Augsburske Bekendelse spiller for Hemmingsen slet ikke den samme rolle som Apostolicum, og hans kirkebegreb er for så vidt ikke konfessionelt bestemt, hvilket naturligvis ikke betyder manglende stillingtagen til samtidens teologiske kontroverser. Hans senere bøger blev som nævnt i høj grad udgivet i

Schweiz, og selv om brevvekslingen stort set ikke er overleveret, har vi vidnesbyrd om en del breve til ham fra de reformerte teologer Theodor Beza og Lambert Daneau i Genève, og Calvin var en inspiration for hele forfatterskabet. Det gælder for fx eksegese og nadverlæren, men også for synet på kirketugten og kirkeråd bestående af gejstlige såvel som lægmænd. At det saglige fællesskab var gensidigt, viser den udstrakte brug af Hemmingsen i Daneau's bøger: »Melanchthons bedste elev . . . fremragende og mig selv særdeles kær,« lyder en karakteristik.

I opgøret mellem gnesiolutheranerne og filippisterne måtte sidstnævnte vælge side, og på trods af den uantagelige lære om den dobbelte prædestination lå de reformerte dem nærmere end de »ægte« lutheranere i Tyskland. Danske studerende kunne af indlysende grunde måske ikke tage til Genève i slutningen af 1500-tallet, men den tyske teolog Samuel Huber – et tendentiøst vidne på grund af sit had mod den »snigende gift«, dvs. den calviniske nadverlære – advarer i 1594 rigsråden Jørgen Rosenkrantz om, hvorledes han i Tübingen (dvs. i 1588) havde mødt danske studenter, som åbenlyst erklærede, at de ville drage hjem for at udbrede calvinismen og i den anledning selvfølgelig påberåbte sig Hemmingsens autoritet. De unge adelsmænd drog under alle omstændigheder i stort tal til Genève, »hvor den sande religion

blomstrer og der hersker så stor sædelighed og orden . . . som næppe noget andet sted«, som Sivert Grubbe skrev i sin dagbog om sit besøg i 1584. Hvor tætte disse forbindelser var, og hvad de betød, det er svært at afgøre, men Konkordieformelen

blev som bekendt aldrig et dansk bekendelsesskrift, og for så vidt dette delvist kan tillægges Hemmingsens indirekte indflydelse, så fik han varig betydning for den danske kirkehistorie.

En rejse til Rom

– og tilbage igen

Af stud. theol. Sofie Frost-Christensen

Institut for Kirkehistorie stod der på skærmen over damen i check-in i Kastrup. Turen gik til Rom i to uger. 26 mand fra Teologisk Fakultet tog vi afsted. Peder Nørgaard-Højen, Steffen Kjeldgaard-Pedersen og Eva Louise Lillie var heriblandt, og de skulle berige os studerende med deres viden. De skulle åbne øjne og døre til steder og indsigt, der hidtil havde været ukendt og ubetrådt. Ideen med sådan en tur er, at man får mere ud af at se en apsismosaik i virkeligheden, end på selv et nok så godt lysbillede, og at det er mere udbytterigt at tale med de katolikere, der lever med og former dogmerne, end at høre deres synspunkter refereret. Og vi fik rig lejlighed til både at se og høre.

Turen indbefattede besøg i knapt ti katolske institutioner, og nok var vi klar over, at de mennekser, vi skulle møde, anskuer mange ting andelede end vi, men at de også har en anden måde at tale om disse

ting på, vidste jeg ikke. I løbet af de mange samtaler lærte jeg den katolske retorik at kende. Den går i al sin enkelhed ud på at udtrykke sig på en sådan måde, at selv de mest uenige parter kan billige udtalelsen. Det kan umiddelbart lyde positivt, men strengt taget betyder det, at det er vanskeligt at finde en klar holdning og udlede konsekvenser af det sagte. Og katolikkerne hand-

ler på samme måde som de taler – altså dobbelttydigt.

Vi interesserede os selvfølgelig særligt for katolikernes forhold til protestanterne og spurgte derfor til *Retfærdiggørelseserklæringen*, som var efterårets aktuelle emne. Den er blevet omtalt som det håndgribelige bevis på, at den lærestrid, der var hovedårsagen til reformationens spaltning af kirken, nu endelig er bilagt, idet begge parter kan blive enige om et dokument. Men vi blev klar over, at det kun var den ene side af sagen, og at *Retfærdiggørelseserklæringen* er et levende eksempel på den katolske kirkes evne til at gøre flest mulige tilfredse. Økumenikerne har i den sag fået, hvad de ville: et stykke papir og en højtidelighed. Men modstanderne kan til enhver tid henvise til, at Paven ikke har skrevet noget under, og at dokumentet derfor er uden betydning. Erklæringens status er altså på ingen måde defineret.

En meget konkret måde at spørge til den enkelte katoliks opfattelse af protestanter var at høre, hvordan de forholdt sig til nadverfejring, hvor både katolikker og protestanter deltager. Kirkens officielle holdning er klar. Det er en afvisning under alle forhold. Men Monsignore Zwiefelhofer, der er generalsekretær hos jesuitterne, fortalte os åbenhjertigt, at han ikke så noget problem i at gå til alters med protestanter, hverken i en katolsk eller en luthersk kirke. I Vatikanets ministerium *Enhedsrådet*, der arbejder for

samling af de kristne kirker, kunne man vel forestille sig, at en lignende holdning gjorde sig gældende, eller at man i hvert fald havde den fælles nadverfejring som et mål. Men sådan var det ikke. For at vi kunne gå til alters sammen – det vil sige for at de skulle kunne anerkende os som kristne – måtte vi være enige om opfattelsen af det kirkelige hierarki, lød svaret. Da protestanterne som bekendt ikke har noget hierarki, betyder det, at vi alle skal anerkende katolikernes hierarki, deriblandt Paven. Så meget om anerkendelsen af og respekten for de protestantiske kirker. I Enhedsrådet syntes man det var flot, at vi overhovedet kunne mødes under rolige forhold og tale høfligt til hinanden. Det havde ikke kunnet lade sig gøre for bare 100 år siden.

Vi aflagde besøg hos flere af Vatikanets ministerier, heriblandt *Propaganda Fide* og *Det Interreligiøse Råd*. Propaganda Fide hører til blandt kirkens ældste institutioner og har til formål at drive mission blandt ikke-kristne. Det Interreligiøse Råd arbejder derimod for fredelig sameksistens mellem religionerne. Vi var nogle, der så noget modstridende, ja næsten uforeneligt, i de to institutioners formål. Men da vi spurgte til det, fik vi – som så ofte – ikke noget egentligt svar.

Men hvad der ikke blev sagt om den katolske kirkes opfattelse af sig selv i forhold til andre konfessioner, fremgik til gengæld af de billeder,

der pryder væggene i Det Interreligiøse Råds kontorer. Mest markant var et tre gange fire meter stort oliemaleri. Det forestiller 14 mænd, der tilhører præsteskabet i mindst seks forskellige trosretninger. Søjlerne i baggrunden afslører, at vi befinder os på Peterspladsen. De 13 – hinduer, buddhister, en muslim, græsk og russisk ortodokse vender sig til højre mod Paven, der tager imod med udslåede arme. Interessant nok danner Pavens skygge et kors, som falder hen over de andre, og de står alle med hænderne foran sig og ydmygt bøjede hoveder. Tilsyneladende et motiv, der lægger op til forso-

ning. Men jeg tror ikke billedet ville have hængt der, hvor vi så det, hvis Paven og buddhisten havde byttet roller, og mændene havde stået foran et indisk tempel.

Også her var det slående, hvor lidt kraft der var i de intentioner, man må have haft ved oprettelsen af Det Interreligiøse Råd. Da de skulle fortælle om deres arbejdsområder, hørte vi om et hus i Indien, hvor beboerne, til trods for at de tilhørte fire forskellige verdensreligioner, var i stand til i fællesskab at bestille en elektriker. Jeg kunne nok komme på et sted ikke helt så langt fra Vatikanet, ja faktisk lige på den

Followers of God (Oliemaleri af *Dolores Puthod*, 1978, i Det Pavelige Råd for den interreligiøse Dialog, Vatikanet)

anden side af Adriaterhavet, hvor udfordringerne til sameksistens mellem religioner er noget større, og derfor mere relevante at nævne for en institution, der arbejder for fred og harmoni i verden.

Selvfølgelig faldt talen også flere gange på emner, der, som vi alle ved, volder problemer for den katolske kirke især i Europa: mangel på mænd, der er parate til at aflægge cølibatsløfte og blive præster, øget kvindefrigørelse, krav om fri abort og retten til prævention og i det hele taget en generel verdsliggørelse af samfundet. Jeg havde troet, at reaktionen fra de katolske herrer ville være en antydning af, at verden havde ændret sig, og kirken derfor kunne blive nødt til at slække på sine moralske krav, men sådan var det ikke. Tværtimod så de tydeligt nødvendigheden af at genkristne Europa gennem kendte former for mission. Fremskridtet skulle bestå i at se tilbage og gøre som for hundreder af år siden. Jo mere oplyst og velinformeret et menneske er, desto sværere er det at diktere ham eller hende en mening, vil jeg mene, men det er ikke desto mindre, hvad den katolske kirke forsøger i internettets tidsalder.

Jeg syntes, det var skræmmende, så verdensfjerne udtalelser vi hørte. Det må være svært for en katolsk præst at følge med i almindelige menneskers dagligdag, når han ikke selv har nogen familie og et par gange i sit liv bliver forflyttet til ukendte steder. Et eksempel er ud-

talelsen om »at det ikke er mere end hundrede år siden, at katolikker og protestanter ikke kunne tale sammen«. I de forløbne hundrede år har verden oplevet to verdenskrige, dynastier og stormagters opståen og fald og enorme fremskridt i teknologien. Desuden er Europa, protestanter såvel som katolikker, blevet samlet i et meget tæt økonomisk og politisk samarbejde. Jeg er ikke så imponeret af, at forholdet mellem de to kristne konfessioner er mildnet under disse omvæltninger, men det er en katolsk præst tilsyneladende.

Men når alt dette er sagt, må jeg tilføje, at jeg godt er klar over, at det, vi mødte i Rom, fortrinsvis var den officielle del af kirken, og at den ikke uden videre er betegnende for helheden. Den katolske institution kan godt se meget anderledes ud fra en sydtysk landsby. Og hvad angår det, vi så af det mindre formelle kirkelige liv, må jeg indrømme, at jeg er imponeret over den rolle, religionen spiller i almindelige katolikkers hverdag. Jeg satte mig en onsdag eftermiddag ind i en tilfældig kirke, og i løbet af et kvarter lagde flere mennesker vejen forbi med børn og indkøbsposer i hænderne. De tændte et lys, kyssede et krucifix eller satte sig stille ned et øjeblik, inden de fortsatte ud i byen. Noget sådant oplever man sjældent i en dansk folkekirke, for vi kan ikke foretage os noget konkret i forholdet til Gud på samme måde som katolikkerne.

Hvordan det ser ud, når katolikkerne virkelig foretager sig noget, så vi, da Paven gav audiens på Peterspladsen. Fromme katolikker havde lavet en model af Peterskirken i strå, andre havde indøvet flerstemmige sange. Da Paven ankom, spredte der sig ikke blot en begejstring, som når vi står på Amalienborg Slotsplads 16. april, nej, der var nærmere tale om en hysterisk lykke. Damer på over 50 opførte sig som teenagepiger til idolkoncert. Og jo længere væk de kom fra, des stærkere var det. Det samme afspejler sig i den merchandise, der er til rådighed i en souvenirgenre, der med længder har overskredet grænsen til kitsch. Katolikkerne har geografiske steder og en mand, der er helligere end de andre. Ved at opsøge disse kan de få afløb for deres tro.

Den anden side af vores studietur omfattede besøg i mere end tyve kirker med gennemgang af de kunstneriske og arkitektoniske særkender. Den del af turen hører selvfølgelig til den mere almindelige del af enhver turisttur til Rom. Men for mig, der aldrig havde været i den evige stad før, gjorde det et meget stort indtryk selv at se de steder, jeg

havde hørt så meget om. Og det er en stor luksus at have sin egen sagkundskab med, som stiller sin ekspertise til rådighed på stederne.

En studietur som den, jeg var med på i Rom, ændrer nok ikke ved særlig mange af deltageres helt grundlæggende holdninger. Men den gør formodninger til erfaringer og fordomme til velbegrundede påstande. En studietur udvider ens horisont og bidrager med viden, men hvad vigtigere er, den skærper lysten til at lære endnu mere. For det er altid mere motiverende at sætte sig ind i ting, man selv har fået ind under huden og lettere at engagere sig i noget, man har en personlig oplevelse med. Jeg blev ikke katolik af at være i Rom. Jeg blev ikke engang økumeniker. Men jeg blev i høj grad klar over, hvad jeg selv mener og står for. Jeg diskuterede teologi på tagterrassen til ud på de små timer og fortsatte næste dag ved morgenmaden, for vi var en gruppe, der oplevede noget sammen og reagerede på, hvad vi så og hørte. Med andre ord: En studietur bidrager med noget, man ikke kan erhverve sig ved kun at sidde med næsen i en bog.

Om at se det usynlige i det synlige

*Af lektor Lone Fatum
Institut for Bibelsk Eksegese*

Med *Synets teologi* (Anis 1999, 272 s., kr. 289,-) har Svend Bjerg begået en i bedste forstand munter og letsindig bog. Den er skrevet med forfatterens karakteristiske lette hånd og flydende pen, fuld af fikse formuleringer og præcise pointer. I sin kritik af de forskellige syns- og billedfjendske positioner, der har domineret i bibelsk, især protestantisk teologisk tradition, er bogen hverken aggressiv eller ironisk harcellerende, men blot bedreviddende og mildt bebrejdede. Og endelig, hvilket selvfølgelig er det vigtigste, er den båret af en smittende livs- og sanseglæde og en tilsyneladende ukuelig optimisme i fremstillingen af det *troens klarsyn*, der lærer at se med Guds egne øjne og derfor ser Guds nærvær i hans fravær.

Udgangspunktet for Svend Bjerg er den aktuelle udfordring, at

vi midt i en tid, der i så udpræget grad er behersket af billeder og billedmedier, ikke alene synes at savne en teologisk tydning af billedkulturen, men overhovedet en teologi, der systematisk konsekvent gør sig sin stilling klar til synsfænomener. Det er Svend Bjergs ambition med bogen at præsentere en synsteologi, der kan bringe teologien på højde med sin tid. Intet mindre. En egentlig dækkende teologisk tolkning af vor billedtid, på en gang sagnær, tidssvarende og med autoritet, stiller han dog ikke i udsigt; her vil han beskedent nøjes med, hvad han kalder klare ansatser (s. 8).

Med de forskellige forsøg, der hidtil er gjort, på at formulere synsteologi ud fra skabelsesteologiske og poetiske teologiske kriterier gøres der kort proces. Mere opmærksomhed får den åbenbaringsteologiske

synslære, hvis religionskritiske sigte Svend Bjerg kan tilslutte sig. Også i dag, hvor det er almindeligt at se som voyeur, *kikke på* med uengageret blik, bør vi storme billeder, hedder det (s. 19). Men det gælder kun det falske billedsyn, *idolerne*, ikke de ægte, de metaforiske billeder, *ikonerne*.

De falske billeder skal stadigvæk, præcis ligesom falsk bevidsthed, gøres til genstand for en konsekvent *ikonoklastisk* kritik (s. 47). Blot er målet i dag ikke som i 1920'erne at adlyde den billedløse Gud til forskel fra eller i et dualistisk defineret modsætningsforhold til det billedskabende menneske. Ikonoklasme og synsteologi behøver således ikke mere at modarbejde hinanden. Tværtimod gælder det om at genfinde og rehabiliterer den bibelske erfaring, at det kun er muligt at se og (gen)kende Gud ikke som, men *i billeder*.

Det kan være et svagt billede som genskæret af Guds herlighed på Moses' ansigt (jf. Ex 32-34), og det kan være et stærkt billede som Kristus, der *er* selve Guds billede (jf. 2 Kor 3,7-4,6). I begge tilfælde drejer det sig om billeder, der befordre netop det *mersyn*, der ser det usynlige *i* det synlige og derfor har betydning som *metaforisk skuen* (s. 24). Målet er, som for Paulus i 1 Kor 13, det endegyldige Guds-møde, hvori vi ser Gud billedløst, ansigt til ansigt. Men indtil da, hedder det optimistisk, hjælpes vi på vej af billeder til at erfare Guds nærvær *i* hans fra-

vær, skjult i det synlige billede (s. 47).

Meningen med synsteologi er således ikke at hengive sig til blændværk, men at åbne blikket for Guds skjulte nærvær i det synlige billede (s. 47). Og hermed er grunden lagt for bogens anliggende, formuleringen af en autentisk (luthersk) synsteologi i et opgør med den omfattende *ikonoklasme*, der som en rigoristisk misforståelse af det bibelske billedforbud ikke alene har undertrykt øjet og *Guds blik* til fordel for øret og *Guds ord* i fortolkningstraditionen, men som endog, fejlagtigt, har gjort Luther selv til ikonoklast.

Det har afgørende betydning for Svend Bjergs rehabilitering af gudsbilledet og i det hele taget for hans forståelse af billedet og ikke kun ordet som åbenbaringsmagt, at han ser det 1. og det 2. bud i Ex 20,3-5 som supplerende udsagn, der gensidigt præciserer hinanden. Det forbydes således ikke at se Gud i de billeder, som han selv som Gud definerer. Forbudet gælder derimod de gudebilleder, hvormed mennesket gør sig selv til Gud ved at skabe og dyrke Gud i sit eget billede. Med fortolkningen af billedforbudet i Deut 4 er der imidlertid allerede sket en forandring. Nu er guddommeligt og menneskeligt blevet hinandens modsætninger, og Gud kan kun åbenbare sig ved at negere den synlige verden. Herefter kan billedforbudet bruges til at adskille, til at underordne og til at udelukke. Syn

adskilles fra hørelse, billedet underordnes ordet, og den usynlige Gud udelukkes fra den synlige verden. Kriteriet på Guds nærvær er nu ikke mere hans synlige fravær, men hans usynlighed.

Billedforbudet i Deut 4 repræsenterer således for Svend Bjerg det synsteologiske syndefald (s. 37), og han demonstrerer overbevisende med mange litterære eksempler, i diskussion med bl. a. Bultmann, Link, Gadamer og Lévinas, hvordan en antitetisk tænkning som en *metafysisk fordom* (s. 48) har fået råderum i en begrebsorienteret teologisk tradition som en konsekvens af dette syndefald. Med billedforbudet brugt på denne måde som antitetisk eller dualistisk fordom er synet blevet fordrevet fra teologien, og dermed opretholdes falske alternativer (s. 32), for det drejer sig ifølge Svend Bjerg ikke om et enten-eller, men derimod om et både-og. Øjet lærer at forstå det sete ved sprogets, altså ved ordets og ørets hjælp (s. 34), ganske på samme måde som de lukanske øjenvidner i fx Emmausberetningen, Luk 24,13-25, bliver trosvidner, når de lærer at læse og forstå, hvad de som øjenvidner har set (s. 176).

Svend Bjerg er ikke smålig i sin omgang med de bibelske tekster. Selv en garvet ekseget må af og til stoppe op og snappe efter vejret, når det for alvor går løs med både udlægninger og indlægninger, snart efter grundsproget, snart ved hjælp af forskellige oversættelser. For alle

kneb gælder, og ingen metoder sætter grænser, når Svend Bjerg behændigt trækker stikkene hjem. Det er meget fornøjeligt og ikke så lidt forførende.

Når det programmatisk hævdes, at al synserfaring rummer en drift mod erkendelse, hvorfor ord og billede ikke kan sættes på en antitetisk formel (s. 77), er det dog svært at være uenig. Ligesom ord har billeder magt, men til forskel fra det entydige ord, der bruges til at kommentere og definere, er billedet flertydigt. Billedstorm bundet således i angsten for billedets magt, dets magi (s. 79), og helt bogstaveligt kommer denne angst teologisk til orde, når det flertydige billede kræves underordnet og tæmmet af det klare og entydige ord (s. 80).

Overhovedet dette, at se myte som billede, billede som lignelse og afmytologiseringen som udtryk for den ikonoklastiske angst for billedets magt og flertydige virkekraft, er i sig selv en storartet ide med vidtrækkende perspektiver ikke kun for systematisk teologi, men også for nytestamentlig hermeneutik. Lige så konstruktiv for videre refleksion er imidlertid den programmatisk påstand om, at rationel teologi slet ikke kan undvære en synstænkning (s. 56).

Derfor er det misvisende med Ricoeur at ville sondre mellem en primær billedteologi og en sekundær begrebsteologi. Rationel teologisk tænkning må nødvendigvis være billedlig, hævdes det, da be-

grebet lever af billedet. Tænk på lignelsen; tænk på korset og Kristus-ikonet. Men at spørge, hvad der kommer først af de to, begrebet eller billedet, er som at spørge til hønen og ægget (s. 57). På denne baggrund og med støtte i sin fortolkning af Luthers billedsyn fra 1525 kan Svend Bjerg med rette plædere for billedets åbenbaringsmagt og kræve teologisk liggeret for ord og billede (s. 96).

En betragtelig del af bogen bruges til at karakterisere de forskellige blikke og synsmåder, hvormed et menneske kan nå fra at se og blive set i sin hverdag til at se med Guds øjne og troens klarsyn. Læseren tages med på en udviklings- eller dannelsesrejse fra det laveste til det højeste, fra det stirrende blik over det åbne og det fysiske blik til det kærlige og det fantasifulde blik. Et ubekymret (skabelsesteologisk) livs- og sansesyn kommer til udtryk i skildringen af mennesket, der hver morgen slår øjnene op i en grundstemning af troskyldig forundring

for på ny at hengive sig til synet af alt det, der er til, som på skabelsens første morgen (s. 136). Men målet er og bliver med fantasiens øjne at se de billeder, der som eskatologiske eller apokalyptiske syner fører ind i en transcendent og hemmelighedsfuld anderledes verden (s. 164). At se på denne måde med fantasiens øjne kaldes at tage teologisk retning, og det er ensbetydende med at se metaforisk med Guds øjne og med troens klarsyn at skue de billeder, hvori Gud kommer til verden (s. 193).

At læse denne både ordrige og ambitiøse bog er at være i interessant og inspirerende selskab. Dispositionen er ikke altid krystalklar, og der er trættende gentagelser og irriterende sjuskefejl. Men først og fremmest rummer den både skarp-sindige teologiske betragtninger og menneskekloge iagttagelser side om side med højstemte idealiseringer og snusfornuftige banaliteter. Og hermed anbefales det enhver at læse bogen selv – med egne øjne.

»Kyskhed, avl og gudsdyrkelse – en lærefaders ord til familien«

Om Niels Hemmingsens syn på ægteskabet

Af sognepræst Anita Hansen Engdahl

Ægteskabsområdet efter reformationen

I middelalderens Danmark var ægteskabet et sakramente, og ægteskabssager hørte under kirkelig jurisdiktion; men dette ændredes som bekendt med reformationen. Man kunne have forventet, at verdslig øvrighed efter reformationen i fuldt omfang overtog sager vedrørende ægteskab, så kirken alene tog sig af selve vielsen og sjælesorg i forbindelse med ægtepar. En sådan opdeling var da også intentionen bag Kirkeordinansens forordninger om ægteskab i 1537/39, men blot få år senere blev kirkens folk al ligevel dybt involveret i emner som ægteskab, hor og prostitution. Verdslig øvrighed manglede ikke blot den fornødne kompetence på området, men havde også brug for at højne seksualmoralen, og derfor søgte den bistand hos reformations-

kirkens nye ledere. Dette skete ved, at ægteskabssagerne fra 1542 blev henlagt til behandling og dom ved domkapitlerne på de fire årlige såkaldte »tamperdage«; heraf navnet »tamperretten«. Domkapitlets medlemmer stod dog uden nogen form for vejledning, når de skulle dømme, og ydermere manglede de danske sognepræster (der stort set alle også havde været præster i katolsk tid) og ikke mindst lægfolket vejledning i, hvilken holdning den evangeliske kirke havde til ægteskab og seksualmoral.

Kirkens ledere søgte sporadisk at løse den pålagte opgave ved udsendelse af de såkaldte synodaler samt ved i prædikener og på visitatser at tale om ret forståelse af ægteskab og sædelighed. Ydermere oversatte og udgav kirkens folk, heriblandt Niels Palladius, en del udenlandske bøger om emnerne, alle med slående titler

som *Imod Ægteskabsdjævla* og *Det Hellige Ecteskabs Ordensregler*, men flere årtier efter reformationen var der endnu ikke fuldt ordnede forhold på disse områder.

Niels Hemmingsens skrifter om ægteskab

Da Niels Hemmingsen i slutningen af 1550'erne blev Københavns Universitets ledende skikkelse, var ægteskabs- og sædelighedsspørgsmålene emner, han straks tog fat på at behandle. Dette skyldtes væsentligst, at han nu var kongens og Rigsrådets vigtigste rådgiver, men vel nok også, at han selv havde behov for at få legitimeret sin egen skilsmisse fra sin første hustru – en skilsmisse, som han fra flere kollegers side blev kritiseret for. Allerede i sit første dogmatiske hovedværk, *Enchiridion*, fra 1557 og i sin postille fra 1561 behandlede han emnerne grundigt; men der var langt fra tale om en samlet fremstilling af ægteskabssynet. En sådan lod Hemmingsen til gengæld trykke i Leipzig i 1572. *Libellus de conjugio, repudio et divortio, in gratiam fratrum, qui iudices causarum matrimonialium in Regnis Dania et Norvegia constituti sunt* var, som den lange titel angiver, først og fremmest skrevet til vejledning for de teologer i Danmark-Norge, der sad som dommere ved tamperretten. Uagtet at Hemmingsen i 1579 blev suspenderet fra Universitet grundet mistanke om kryptokalvinisme, dannede bogen senere forlæg for Frederik II's ægte-

skabsordinans af 19. juni 1582. Dermed var det Hemmingsens holdning til ægteskab, der blev retningsgivende i Danmark-Norge ikke blot århundredet ud, men langt ind i 1600-tallet. Hemmingsens ægteskabssyn kom dog også til at øve indflydelse i store dele af de øvrige evangeliske områder i Europa, hvor bogen opnåede adskillige genoptryk, ligesom den blev oversat til tysk endnu inden udgangen af 1572.

Bogen blev i 1987 udgivet i dansk oversættelse ved Richard Mott under titlen *Vejledning i Ægteskabssager*. Den består af seks dele: 1) Om trolovelse; 2) Om tilladte og forbudte grader af slægtskab, når man vil indgå ægteskab; 3) Om ophævelse af trolovelse; 4) Om jomfrukrænker; 5) Om årsager til, at ægtefolk må skilles; 6) Om forskellige ægteskabssager. Bogen er næppe nogen læseværdig oplevelse, med mindre man har en speciel interesse i subtile og absurde regler for tilladelige slægtskabsforhold ved ægteskabsindgåelse. Den er, for at sige det klart, Niels Hemmingsen, når han er værst(!) – et værk, der stiller teologien, socialetikken, ja selve evangeliet på matematiske formler, og bogen har i dag vel nok kun kirke- og retshistorisk interesse.

Anderledes forholder det sig med den bog, som Hemmingsen samme år på jævnt og godt dansk lod udsende til belæring af lægfolket om den evangeliske kirkes ægteskabsbegreb. Det lille nydelige værk

i oktav hed slet og ret *Om Ecteskab: At Betencke. Begynde. Fuldkomme. Lefue vdi, nemlig viist, ærligt, gudfrygtigt og rolig*, og dens indhold er til gengæld Hemmingsen, når han er bedst: præget af lærdom, glød, psykologisk indsigt, så pædagogisk, polemisk, slagfærdig og med så rigt et billedsprog, at den gør enhver retoriker misundelig. Bogen blev en utroligt populær opbyggelsesbog med genoptryk 1599, 1605, 1626 og så sent som 1653, og dermed er den det skrift af Hemmingsen, som længst øvede indflydelse i Danmark. Der forberedes i øjeblikket fra Institut for Kirkehistories side en genudgivelse af skriftet.

Bogen var i øvrigt dediceret til rigshofmester Christoffer Valkendorf som tak for økonomisk støtte. Hemmingsen håbede, at Valkendorf »skulle bekomme baade Raad oc Lærdom« af den. Om det nu var Hemmingsens beskrivelse af den ægteskabelige stand, der afskrækkede den gode rigsråd, vides ikke; men han forblev i hvert fald ungkarl resten af livet, og hans formue kom derfor ikke arvinger, men derimod danske studenter til gode, idet han for sin formue oprettede det kollegium i St. Kannekestræde, som mange stadig drager nytte af.

Ægteskabssynet hos Niels Hemmingsen

For Hemmingsen er der ingen tvivl om, at ægteskabet er guddommeligt indstiftet med henblik på at sikre

kirken, staten og det private liv. Ja, siger han, ægteskabet er at betragte som en planteskole for staten og kirken, for at der kan komme borgere, der er nyttige for kirken og staten. Og med baggrund i 1 Mos 2 og Heb. 13,4 kan han fastslå, at selve det seksuelle samkvem mellem ægtefolk er at regne for helligt, så det begær, der kommer til udtryk indenfor ægteskabet, ikke er syndigt. Dermed er ægteskabet heller ikke blot en mulighed, men derimod et guddommeligt påbud, og det understreges, at det alene er et ægteskab for én mand og én kvinde. Hvis der nemlig var flere parter end disse to i et ægteskab, ville manden på sin side ikke kunne opfylde de ægteskabelige forpligtelser, og kvinderne ville blive skinsyge på hinanden og forstyrre freden i hjemmet!

At ægteskabet alene er for to parter, betyder dog ikke, at de to parter hører sammen resten af livet, og at skilsmisse er i modstrid med Guds ord. Skilsmisse bør være tilladeligt i følgende tre tilfælde: 1) ved hor; 2) når den ene ægtefælle forlader den anden uden nogen årsag og uden den anden ægtefælles samtykke; 3) ved impotens eller alvorlige sygdomme, men vel at mærke ikke ved barnløshed. Hemmingsen kan lyde helt moderne, når han udtaler sig om indgåelse af nyt ægteskab efter skilsmisse, idet han påpeger, og den, der gifter sig anden gang, bliver lige så fuldt ét kød med kone nummer to, som han var med kone nummer ét, ikke mindst fordi de

gode og fromme mennesker, der gifter sig flere gange efter hinanden, har de samme grunde og de samme formål hermed, som de har, der har giftet sig for første gang. Ja, undertiden mener han, at formålet med et andengangsægteskab ligefrem forekommer stærkere, alvorligere og mere helligt.

Ægteskabet er dog ikke blot en guddommelig ordening til at tøjle seksualiteten, men har i alt et firfoldigt formål: 1) At parret kan være hinanden til gensidig hjælp og trøst, og derfor bør man altid gifte sig igen, hvis man har mistet sin ægtefælle – også hvis man er for gammel til at avle børn. 2) At avle børn, sådan som Gud har befalet det. 3) At der kan være en kristen kirke i hvert ægteskabs hus, så tyende og børn her bliver undervist i kristendom og kan bære troens frugter. 4) Et værn mod hor og skørlevned.

I modsætning til eksempelvis Niels Palladius, der lægger stor vægt på, at manden er kvindens hoved, fokuserer Hemmingsen i højere grad på, at de to ægtefolk er ligeværdige partnere, og kvindens underordning er at opfatte som en frivillig ordening. Ligeledes bør ligeværdigheden også gælde, når man vil straffe hor, og derfor finder Hemmingsen det urimeligt, at mænd, der begår hor, kun straffes med bøde, mens kvinder straffes med kagstrygning. Hemmingsen er dog barn af sin tid, og noget moderne kvindesyn finder man ikke i hans skrifter. Tværtimod pointerer

han kvindens plads i hjemmet – hun skal blive i huset ligesom snegele og ikke slide skoene op på fremmed dørrin. Men en ydmyg kvinde er en sjælden fugl at finde, mener han.

Valget af ægtefælle kan ifølge Hemmingsen og hans samtid ikke overlades til forelskelsens tilfældighed, blandt andet fordi de, der er meget »bradfavre« i deres ungdom, bliver meget forfærdelige, når de bliver gamle! Valget overlades til Gud og slægterne i samdrægtighed, men dog skal man tage højde for, at partnerne ikke er for nært beslægtede, og begge parter skal give deres frivillige samtykke både til forlovelsen og til brylluppet. Brylluppet bør indgås i kirken ved den almindelige gudstjeneste om søndagen, og det af flere grunde. Dels for at partnerne kan se, at ægteskabet er Gud velbehageligt, dels for at partnerne og gæsterne ved den lejlighed kan blive undervist af Guds ord, og desuden for at alle folk i sognet derved bliver vidner til brylluppet, og derved kan ingen senere sætte spørgsmålstegn ved de to menneskers ret til at leve sammen. Endelig vil parret blive hjulpet af hele menighedens forbøn, og dermed bliver deres ægteskab i sig selv til opbyggelse for hele menigheden. Hemmingsen kommer endvidere i *Om Ecteskab* med detaljerede og meget underholdende anvisninger for, hvorledes middag, musik, klædedragt og opførslen i brudesengen bør være, for

at brylluppet kan kaldes ærbart og kristeligt.

Hvorledes definerer Hemming-sen da et godt ægteskab? Jo, det er, når to ægtefolk er besjælede af den samme fremdrift, samme omsorg, samme kærlighed og samme lyst, så de kan styre og forvalte deres hjemlige anliggender i gensidig forpligtelse og med den hengivenhed, som ægtefæller i lige høj grad nærer til hinanden. Hverdagen skal være fyldt af gudfrygtighed, dyd og fromhed og ikke mindst tilgivelse parterne imellem, så man affinder sig med den andens sædvaner og skrøbelighed og skjuler hinandens

forseelser. Og så skal man selvfølgelig besidde en uforfalsket indbyrdes kærlighed, der har sin kilde i gudfrygtigheden. Har man en sådan kærlighed, ser man nemlig ikke for skarpt og nøje til hinandens brøst og forseelse. Hvor alt dette mangler, kommer der et hårdt og sørgeligt ægteliv, som er meget hårdere og værre end døden!

Denne definition af ægteskabet kan man vel ikke være uenig med Niels Hemmingsen i, og selv havde han også en del erfaring på området. Efter sit første ulykkelige ægteskab oplevede han to langvarige og lykkelige ægteskaber.

Mørket efter 63 f. Kr. – en ny datering af Dødehavsskrifterne fra Qumran

*Af forskningslektor Gregory L. Doudna
Institut for Bibelsk Eksegese*

Det har været en af de mest grundfæstede antagelser i forskningen, at Qumranskrifterne skulle være blevet forladt eller gemt i hulerne ved Qumran i tiden omkring den første jødiske opstand, o. 66-70 e. Kr. Men flere forhold tyder på, at denne kronologiske model er forkert, og at skrifterne alle er blevet anbragt i hulerne ved Qumran senest år 63 f. Kr., mere end et århundrede tidligere. Det siger sig selv, at det kræver grundige analyser på flere forskellige niveauer at underbygge en sådan teori. Dem skal jeg helt antydningssvis præsentere i det følgende.

Tekstinterne dateringsindici:

Lyset slukkes i Qumranteksterne 63 f. Kr.

Flere Qumrantekster afspejler den sene hasmonæiske periode op til romernes erobring i 63 f. Kr. I et

lille fragment, 4Q578, optræder navnet »Ptolemæus« tre gange. Hvem navnet refererer til, ved vi ikke, men selve navnet er velkendt fra det 2. årh. og begyndelsen af 1. årh. f. Kr. En lovprisningssalme i 4Q448 refererer to gange med navns nævnelse til Alexander Jannæus, som regerede o. 103-76 f. Kr., og også 4Q523, et fragment af en anden tekst af ukendt genre, ser ud til at referere til Alexander Jannæus' navn. 4Q468g, et fragment af en historisk tekst, refererer til navnet »Peitholaus«, en person, der dukker op hos den jødiske historiker Josefus (*Ant.* 14.84, 93), og dér optræder i midten af 50'erne f. Kr. (men som meget vel også kan have gjort sig gældende i tiden før 63 f. Kr.)

Både Habakkukkommentaren og Nahumkommentaren giver indtryk af, at forfatterne forventer en erobring fra »Kittim« (romerne), som er umiddelbart forestående

(men som endnu ikke er indtruffet). 4QMishmerotC, en kalendertekst, refererer til navnene på mindst tre historiske personer fra 60'erne f. Kr.: Alexandra Salome, Hyrkan II og Æmilius Scaurus. Dronning Alaxandra Salome, som regerede 76-67 f. Kr., optræder i to forskellige fragmenter med navns nævnelse, som »Shelamzion«. Et sted, hvor »Hyrkan« er nævnt i teksten, drejer det sig specifikt om tiden o. 67 f. Kr. og ikke om de senere årtier af Hyrkans embedsperiode som ypperstepræst i den romerske periode, for han optræder i et af de samme fragmenter som Shelamzion og benævnes »Hyrkan kon[ge af Israel]«, og år 67 f. Kr. var det eneste år, Hyrkan var konge. »Æmilius« Scaurus, en af Pompejus' generaler, omtales to gange i et andet fragment, hvor det berettes, at han havde begået drab med 14 dages mellemrum. Josefus beretter, at Scaurus havde været i Judæa, hvor han havde mødt delegationer fra de krigsførende brødre, Aristobul II og Hyrkan II (*Ant.* 14.30-33). (Scaurus har muligvis også deltaget i Pompejus' erobring af Jerusalem i 63 f. Kr., selv om Josefus ikke siger dette direkte. Scaurus var da også Syriens statholder i 62 f. Kr.)

I modsætning til denne blomstrende tekstaktivitet frem mod år 63 f. Kr. rummer Qumranteksterne ingen sikre historiske referencer eller allusioner til tiden efter Pompejus' komme i 63 f. Kr. Faktisk er det ikke muligt – hverken i form af di-

rette eller indirekte allusioner – sikkert at kunne identificere et eneste navn, slag, begivenhed eller historisk forbindelse fra nogen af alle de 130 efterfølgende år frem til den formodede afslutning på teksterne historie o. år 68 e. Kr. Det er, som om der er blevet slukket og lukket i Qumranteksterne o. 63 f. Kr.

Teksteksterne dateringsindici:

Qumranbeboelsens ophør o. 63 f. Kr.

Der er almindelig enighed om, at Qumrans såkaldte »periode Ib«, dvs. fra begyndelsen til midten af 1. årh. f. Kr., er den eneste periode med fuld beboelse eller brug af Qumranbebyggelsen. Senere beboelser ved Qumran, fx den o. midten af 1. årh. e. Kr., medførte ingen større om- eller tilbygninger, og der har derfor nok ikke været tale om stort mere end nomader eller krigsflygtninge fra Jeriko i tiden omkring den første jødiske opstand. Af uafhængige arkæologiske og historiske grunde kan afslutningen på Qumrans »periode Ib« dateres til omkring romernes komme i 63 f. Kr. Det arkæologiske argument er, at man ikke finder de keramiktyper i Qumran, som ellers begynder at dukke op andre steder i Judæa netop omkring den romerske annektering (fx keramiktyperne vestlig terra sigillata, importeret amphora og østlig sigillata A, en meget udbredt type). Et politisk-historisk argument er, at romerne o. 63 f. Kr. beordrede jøderne til at forlade fæstningsvær-

kerne (*Ant.* 14.52, 74, 89). Bar-Adon og Humbert har påvist, at bygningen af Qumran sandsynligvis har været koordineret med hasmonæiske fæstninger som Makærus, Hyrkania og Alexandrion. Som disse fæstningsværkers skæbne blev i 63 f. Kr., sådan blev også Qumrans skæbne på samme tidspunkt.

Den her præsenterede forståelse adskiller sig fra den, man finder hos R. de Vaux, der foretog de omfattende udgravninger i Qumran i 1950'erne. Ifølge de Vaux blev Qumran grundlagt og beboet af sekteriske grupper gennem en næsten 200 år lang periode, bortset fra en beboelsespause på Herodes den Stores tid. Da udgravningsarbejdet imidlertid ikke blev offentliggjort, har de Vaux's tese været beskyttet mod kritisk efterprøvelse i så lang tid. Men i 1994 blev de Vaux's udgravningsnotater publiceret af Humbert & Chambon; dermed har vi fået ny og mere detaljeret information. Ved at studere disse notater er det kommet til at stå mig klart, at de Vaux's påstand om, at »periode Ib« skulle være blevet bragt til ophør i 1. årh. f. Kr. på grund af brand, er uden noget som helst tilgængeligt bevis. Beboelsen i »periode Ib« blev ganske rigtigt bragt til ophør, men det var ikke på grund af brand. Også de Vaux's brug af de fundne lerbeholdere med tilberedte dyreknogler uden for Qumranbebyggelsens ydre mure som bevis for, at mystiske sekteriske ritualer skulle have fundet sted gennem en 200 år lang peri-

ode, er tvivlsom. De skal snarere simpelt hen forklares som affaldsdeponeringer, der intet har haft med sekterisk aktivitet at gøre, og som rent kronologisk alene hører til i »periode Ib« i 1. årh. f. Kr. Vigtigste argument er endelig, at der ikke findes arkæologiske grunde til at formode, at der har været tale om kontinuitet mellem Qumrans »periode Ib« og senere beboelser ved Qumran. Faktisk peger fraværet af de nævnte keramiktyper på, at en kløft på mindst 50-100 år adskiller »periode Ib« fra de senere beboelser ved Qumran.

Romernes komme i 63 f. Kr. er den bedste forklaring på ophøret af Qumrans »periode Ib«. Det er, tilfældigvis, præcis det samme tidspunkt, de tekstinterne dateringsindici ophører. Dermed tegner der sig følgende billede: Deponeringen af tekster i hulerne omkring Qumran fandt udelukkende sted gennem Qumrans »periode Ib«. Deponeringerne ophørte, da beboelsen ved Qumran ophørte i tiden omkring romernes komme i 63 f. Kr.

Kulstof 14

Der er blevet gennemført to kulstof 14 analyser af Qumrantekster. Den første blev foretaget i Zürich i 1990, den anden i Tucson, Arizona, USA i 1994-95. Disse to analyser resulterede i dateringer af omkring 19 Qumrantekster. For en af disse, 4Q Salmekommentar A, blev resultatet en datering, der befinder sig helt in-

den for 1. årh. e. Kr., med 95% sikkerhed. Fire andre Qumrantekster gav dateringer, der klart var senere end 63 f. Kr, også med 95% sikkerhed. Dette kan umiddelbart tage sig ud som et klart bevis for, at tekstaktivitet har fundet sted blandt Qumranteksterne efter 63 f. Kr., men så simpelt er det ikke. Desværre er det nemlig et alvorligt problem, at teksterne i konservatorernes hænder i stor udstrækning er blevet udsat for olier og andre forureningskilder med moderne kulstof. Kulstof 14-Laboratoriet ved Danmarks Nationalmuseum har forsket i disse problemer og er nået frem til, at de offentliggjorte kulstof 14 dateringer af Qumranteksterne kan have været påvirket af disse problemer og dermed være fejlagtige. Kun gennem yderligere undersøgelser kan dette blive afklaret. En ny undersøgelse af de tidligere *post-63* f. Kr. dateringer forventes gennemført i begyndelsen af år 2000 med det mål at få afklaret om disse dateringer har været fejlagtige. På nuværende tidspunkt må man konstatere, at såvel kulstof 14 dateringer som palæografiske undersøgelser af Qumranteksterne er usikre, når det gælder spørgsmålet om, hvorvidt Qumranteksterne er blevet gemt af vejen i 1. årh. f. Kr. eller 1. årh. e. Kr.

Perspektiver

Spørgsmålet om datering er af grundlæggende betydning for forståelsen af enhver antik tekst. John Strange, gammeltestamentler ved

fakultetet, gav mig engang den humoristiske bemærkning med på vejen, at når nu andre af kollegerne er optaget af at flytte de bibelske tekster væsentlig længere *frem* i tiden sammenlignet med den tidligere forskning, så var det da herligt til en afveksling at støde på én, der rykker tekster *tilbage* i tiden! Men bag humoren rummer den datering, jeg argumenterer for, nogle væsentlige perspektiver. For selvom næsten alle de »bibelske« tekster er repræsenterede ved Qumran, så er de ikke »frosset fast« i form af én bestemt, fastlagt teksttradition eller en kanon. Derimod afspejler Det Nye Testamente og Josefus en mere fikseret teksttradition i 1. årh. e. Kr., ligesom de bibelske håndskrifter, der er blevet fundet ved Masada (senest o. 73 e. Kr.) og bebyggelser fra Bar-Kochba-perioden (senest o. 130'erne e. Kr.), uden undtagelse er af en proto-massoretisk teksttype, i modsætning til den velkendte variation i bibelske teksttyper, der er blevet fundet ved Qumran. Dermed tegner der sig følgende historiske model for den bibelske traditions- og tekstudvikling: Qumranskrifterne giver os et tekstbillede af den bibelske tradition, hvor den endnu befinder sig i en »flydende« tilstand, sådan som den var i Judæa o. 63 f. Kr. I begyndelsen af den herodianiske periode fulgte herefter en fiksering af den hebraiske bibeltradition til en mere ensartet tekst. Med fundet af Qumranskrifterne har vi derfor fået, hvad tidligere generationer

af gammeltestamentlige forskere kun kunne drømme om: et stort antal forskellige arbejdsskitser til bibeltteksterne fra årtierne umiddelbart forud for fremkomsten af den hebraiske bibel som sådan.

Perspektiverne er således spændende og fascinerende. Jeg er meget glad for at have taget del i denne forskning på Det Teologiske Fakul-

tet i København. Det bliver spændende at se, hvilke løsninger på dateringsproblemerne forskningen vil nå frem til, og hvilke følger det vil få for den gammeltestamentlige forskning i almindelighed.

(Artiklen er oversat fra engelsk af Henrik Tronier).

Sjælesorg og Kierkegaard

*Af sognepræst, undervisningsassistent
Helle Møller Jensen*

Udfordringen for den praktiske teologi er at formulere en teologi, der kan indoptages i praksis. Min praksis er, at jeg som hospitalspræst skal yde sjælesorg for alvorligt syge mennesker, derfor har jeg de sidste par år gjort mig nogle tanker om sjælesorgens muligheder og begrænsninger. Mit ph.d.-projekt er et sjælesorgsprojekt, og det er opstået ud af et ønske om at gennemtænke det praktiske arbejde som præst. Det er klart, at der er tale om et teologisk arbejde på et teoretisk plan, eftersom der stiles imod en videnskabelig holdbar ph.d.-afhandling, men udgangspunktet og målet er det praktiske aspekt ved sjælesorgen. Bevægelsen går altså fra de praktiske erfaringer gennem en teoretisk gennemtænkning og præcisering tilbage til det praktiske arbejde.

I ph.d.-projektet forholder jeg mig til Kierkegaards såkaldte opbyggelige forfatterskab og primært

til talerne skrevet i år 1843-44. Det er foreløbigt blevet til den tese, at Kierkegaards opbyggelige taler kan tjene som et paradigme for sjælesorg. Når jeg benytter Kierkegaard, så er det fordi han i udstrakt grad bruger det fysiske sprog som billede på det psykiske, idet han beskriver komplicerede psykologiske problemer ved

hjælp af bevægelsesmønstre og kropsspositioner.

Det praktiske udgangspunkt er sjælesorg i et hospitalsmiljø. Når et menneske er sygt, bliver det meget opmærksom på sin krop, dens funktioner og dens evne eller manglende evne til at bevæge sig. Den syge oplever en tyngende byrde i form af både fysisk og psykisk smerte. I en situation, hvor sjælesørgeren og patienten ikke kender hinanden på forhånd og derfor ikke nødvendigvis deler en fælles referenceramme, tilbyder de kropslige billeder sig som en umiddelbar og fælles referenceramme. Både patienten og sjælesørgeren ved, hvad det vil sige at have en krop.

En anden fordel ved at bruge kroppen som et billede på det indre er, at den smerte- eller medicinpåvirkede patient, hverken har den store interesse eller styrke til at opretholde en teoretisk diskussion, baseret på begreber, der først skal afgrænses og problematiseres.

Hvis man som sjælesørger er interesseret i at gøre brug af kropsbilleder som kommunikationsteoretisk redskab, så er der meget at lære af Kierkegaards anvendelse af bevægelses- og retningsangivelser, hvor kropsspositioner såsom at løbe, gå, stå, knæle og sidde bliver redskaber til at beskrive den enkeltes forhold til sig selv og sin Gud.

Når Kierkegaard fx vil beskrive selvforholdet, fremstiller han en statisk positionering af kroppen som ideel. Erkendelse (hvem er jeg?) er altså forbundet med det at stå stille, at forholde sig i ro. Udfordringen i forhold til det at erkende sin identitet er altså at kunne stå stille, at kunne forholde sig i ro uden at blive fastlåst.

Den samme udfordring gør sig gældende i forhold til Kierkegaards beskrivelse af handlingen (hvad gør jeg?) som det at indgå i et forhold til den omkringliggende verden og dermed også til Gud. Handlingen er ikke overraskende forbundet med det at bevæge sig fremad små skridt ad gangen. Udfordringen i forhold til det at indgå i forhold til andre mennesker er altså at bevæge sig henimod den anden, uden at det dermed bliver en flugt væk fra det sted, man selv står.

For Kierkegaard synes livskunsten at bestå i at kunne stå stille uden at blive fastlåst og at kunne bevæge sig uden at flygte. Det er i dialektikken omkring disse positioneringer, at man hos Kierkegaard finder de dybdegående og arketyperiske billeder på eksistentielle grundproblemer og deres løsninger.

I det praktiske arbejde som sjælesørger er det væsentligt at undersøge, hvor det enkelte individ befinder sig i forhold til sig selv og i for-

holdet til Gud. Ved at applicere de ovenfor nævnte kiasmer:

Ståen stille	Flugt
Bevægelse	Fastlåshed i forhold til erkendelse og handling

bliver det muligt om ikke at løse, så dog at bevidstgøre det paulinske dilemma: At jeg ikke gør det, som jeg vil, men i stedet gør det, som jeg ikke vil.

Hvor der er brug for ro og selv-erkendelse, vil der ofte være en blokering i forhold til netop det at stå stille. Set i dette perspektiv er enhver bevægelse en flugt. Blokeringen i forhold til det at stå stille må have et navn, og det er sjælesorgens opgave at lede efter det relevante navn, så blokeringen derved kan overvindes eller formindskes.

Modsat forholder det sig, hvis det, der er brug for, er bevægelse og handling; her vil der optræde en modstand eller blokering i forhold til det at bevæge sig målrettet fremad. Set i dette perspektiv er det at blive stående på det samme sted eller at tage den store omvej at betegne som en flugt. Blokeringens navn vil naturligvis variere fra menneske til menneske, men det, der er interessant set fra et metodisk og praktisk perspektiv, er beskrivelsen af selve mødet med den givne blokering. Hvorledes bevæger individet

sig i forhold til blokeringen? Måske nærmer man sig blokeringen langsomt, ydmygt kravlende, måske løber man hovedkulds ind i det område, hvor alle de røde lamper blinker, måske tager man den store omvej for at undgå at møde en blokering.

Når det er interessant at se, hvordan et menneske nærmer sig sin blokering, så er det fordi der i bevægelsesmønsteret kan ligge en hermeneutisk nøgle til en eventuel overvindelse af blokeringen. I ph.d.-projektet vil jeg således undersøge blokeringens fænomenologi. Interessen drejer sig som sagt om blokering af selvbevidsthed og blokering af handling. Blokeringen bliver således den akse, hvorigennem der søges kommunikative redskaber til at føre en sjælesørgerisk samtale om det paulinske dilemma: Hvorfor vi mennesker ikke gør det, vi vil, men tværtimod gør det, som vi ikke vil.

Som en strukturel hjælp til at indkredse bevægelsesmønstrene i forhold til blokeringen og dens overvindelse benytter jeg Mark Johnsons *The Body in the Mind*, hvori Johnson opererer med 7 former for kræfter, der påvirker mennesker. *Compulsion* er en tvingende kraft, ligesom tyngdekraften er det, *blockage* er en obstruerende kraft, der betyder, at man enten må finde en anden vej eller forsøge at forcere forhindringen. *Counterforce* betyder, at der sker et sammenstød imellem to modsatrettede kræfter. *Diversion* er en variant af den ovennævnte

kraft; her påvirkes man af en anden kraft, sådan at man ændrer retning. *Removal of restraint* betyder, at en kraft, der giver modstand, pludselig ophører med at give modstand. I praksis kunne det være en låst dør, der pludselig bliver åbnet. *Enablement* betyder, at man er i stand til at udføre en handling. Det sidste eksempel, han anfører, er *attraction*, det at man bliver tiltrukket af en kraft.

Disse ydre faktorer kan overføres til det indre i menneskets oplevelse eller erkendelse af verden. Mark Johnsons tese er, at den menneskelige forståelse af verden udspringer af vores kropserfaring. Vi erfarer vores krop som en tredimensionel beholder, som vi er »indeni«. Dette er ikke trivielt, når vi ser, at vores fortsatte erfaring af at have en krop, er grundlaget for den betydning, vi tillægger forskellen imellem inde/ude, op/ned, bevægelse, balance, kraft, tiltrækning/afvisning, centrum/periferi.

I en sjælesørgersk kontekst er spørgsmålet, hvor det enkelte menneske har positioneret sig selv i forhold til sin omverden og i forhold til Gud. Hvis man fx har placeret sig med ryggen til, så er det vanskeligt at føre en samtale. Og det er netop

samtalen med Gud, der er sjælesorgens egentlige mål. Det er det punkt, hvor sjælesorgen adskiller sig fra psykoterapi. Hvor terapiens overordnede mål er at sætte den enkelte i stand til at forholde sig til sig selv på en ærlig og bevidst måde, så er det ærlige og bevidste selvbillede kun et (ikke desto mindre) nødvendigt middel til at efterkomme det egentlige mål, nemlig at vi indgår i forpligtende forhold til andre mennesker og evner et vist mål af næstekærlighed.

Forskellen imellem sjælesorg og terapi ligger altså i indholdet. Som påpeget af Bent Falck handler psykoterapi om at møde sig selv og finde ud af, hvem man er og begynde at drage de nødvendige konsekvenser af det på det mellemmenneskelige plan. Sjælesorg derimod handler om at møde Gud og inddrage ham i en samtale om identitet og ansvar.

Den kropslige positionering bliver således et vigtigt tema for sjælesorgen, både som en hjælp til at stille en »diagnose«, men også som et vigtigt forkyndelsesmæssigt afsæt for sjælesørgeren. MEN blokering eller ej, det egentlige møde unddrager sig som bekendt selv den dygtigste sjælesørgers kompetence.

To nye tidsskrifter

*Af lektor Bent Flemming Nielsen
Institut for Systematisk Teologi*

Den tid er længst forbi, hvor begreber som formidling og populærvidenskab var ilde set på bjerget. Det var dengang rigtige videnskabsmænd ikke gav sig af med at fortælle til andre, hvad det i grunden var, de gik og lavede. De kunne nøjes med at tale med dem, der tilhørte den samme klan af fagfolk, og som læste de samme bøger. I den kommunikative kultur, vi nu lever i, er formidling og popularisering imidlertid blevet en livsbetingelse, om man synes om det eller ej. Når der således dukker op til flere populærvidenskabelige teologiske tidsskrifter op samtidigt og uafhængigt af hinanden, så er det næppe noget tilfælde. Det hænger utvivlsomt sammen med en stærkere bevidsthed om den kommunikative kultur som vilkår.

Det drejer sig dels om tidsskriftet *Bibliana*, som udgives af en række yngre forskere med tilknytning til

de to eksegetiske institutter i København og Århus, dels om tidsskriftet *Ny Mission*, der udgives af Dansk Missionsråd i samarbejde med forlaget Unitas. Det første nummer af *Ny Mission* er redigeret og skrevet især af folk med baggrund i Institut for Systematisk Teologi, Københavns Universitet.

De to tidsskrifter er meget forskellige i deres anlæg og muligvis

også i deres målgruppe. Men de er i grunden fælles om dette at ville formidle synspunkter, der har baggrund i aktuelle studier.

Bibliana rummer artikler, som befatter sig med de videnskaber, der er nødvendige for bedre at forstå Bibelen, hedder det på bagsiden. Det første nummer er en ren fornøjelse. Det emmer af fortællelyst hos de folk, der har skrevet artiklerne. Her serveres elegant en række af de forskningsresultater, som vi andre mere almindeligt interesserede bibellæsere, der ikke er eksegeter af fag, sjældent får rigtigt fat i, fordi omvejene er for lange og trange. Her er fx en artikel af Thomas L. Thompson om eksilet, én om det »nye« dødehavsdokument, der bærer det prosaiske navn 4QMM, af Jesper Høgenhaven, samt artikler om den langvarige og uafsluttede jagt på den sande forståelse af Jesus-skikkelsen af Mogens Müller og om Satan-skikkelsens varierende fremtræden i de bibelske skrifter, skrevet af Geert Hallböck. Altsamt godt fortalt og ved hjælp af små ordforklaringer gjort bredt tilgængeligt. Med den valgte redaktionelle linje er dette en skriftserie, der fortjener at finde læsere langt uden for de kredse, som traditionelt beskæftiger sig med Bibel og bibellæsning.

Det samme kan – om end med en anden accentuering – siges om Ny Mission nr. 1, med titlen »Kulturkristendom og kirke«. Her er det folk, som er optaget af kirkens liv,

menighedens sag og Folkekirkens fremtid, der fører ordet. Her formidles både viden og engagement. Hans Raun Iversen indleder heftet med en fyldig artikel, som danner folie for resten af skriftet. De øvrige bidragydere har læst artiklen og forholder sig til den. Redaktionelt har fremgangsmåden den fordel, at der opstår et samtaleforum, som undertiden er ganske underholdende – og provokerende. Og det giver heftet et sluttet præg.

Hans Raun Iversen gennemfører en omfattende analyse af den folkekirkelige, mangfoldige virkelighed. Analysen munder ud i en opdeling af folkekirkemedlemmerne i kategorierne de kulturkristne, karismatikere og de kirkekristne. Artiklen bliver imidlertid ikke stående ved analysen. Den slutter med at antyde en missionsstrategi som løsning på Folkekirkens indre fragmentering.

De øvrige bidrag gennemspiller dette tema, fra den fredelige og optimistiske Niels Henrik Arendts tale om kompleksitet, til den brorsonkierkegaardske Henrik Højlunds opgør med danskernes »animistiske højgudetro«, der er i færd med at afsløre sit sande ugudelige væsen og aflægge sig sine »kristelige gevandter«.

Serien Ny Mission burde kunne finde mange læsere fx blandt menighedsrådsmedlemmer og andre fra den del af det folkekirkelige liv, som udgøres af frivillige sammenlutninger, studiekredse og foreninger.

Kalender for Det Teologiske Fakultet Forår 2000

Den skemasatte undervisning ved Det Teologiske Fakultet annonceres i Lektionskataloget, som kan rekvireres fra Den Faglige Vejleder, Købmagergade 46, 1150 København K. Kataloget udkommer forud for hvert semester i januar og august.

Særlige arrangementer og åbne møder ved Fakultetet annonceres i *Universitetsavisen*, Fakultetets studenterblad *Arken* og såvidt muligt i *Præsteforeningens Blad* samt eventuelt i dagspressen.

Ved redaktionens afslutning er der planlagt følgende arrangementer på Fakultetet for forårssemesteret 2000. Ændringer i programmet kan forekomme. For nærmere oplysninger henvises til de nævnte kilder.

Torsdage fra 3. februar til 18. maj 2000

Fjorten forelæsninger om *Dåb og medlemskab i Folkekirken*.

I urkirken og missionshistorien er det at blive kristen en proces, hvor forholdet mellem bekendelse, dåb, oplæring og optagelse i kirken kan udmøntes på flere måder. I de barnedøbende, efterkonstantinske kirker får dåben karakter af indlemmelse i det kristne samfund: Corpus Christianum. I det 20. århundrede må kirken besinde sig på sin dåbspraksis i et multireligiøst og kulturkristent samfund. Dermed rejses behovet for at genoverveje bekendelsens betydning og forholdet mellem dåb og medlemskab i Folkekirken – herunder muligheden for katekumenatsmedlemskab (graduere medlemskab) og folkekirkemedlemskab sammen med medlemskab af andre kristne kirker, hvis dåb Folkekirken anerkender (dobbelt medlemskab).

Torsdag den 3. februar 2000 kl. 10:15-12:00

Professor Mogens Müller:

Dåb og medlemskab i Folkekirken 1: At blive kristen – dåb, bekendelse, katekese og medlemsoptagelse i de første menigheder.

Sted: Aud. 11, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Kirkeretsgruppen.

Tirsdag den 8. februar 2000 kl. 20:00

Biskop Niels Henrik Arendt:

Islam og inkarnationen.

Sted: Fakultetets forsamlingslokale, Købmagergade 44 o. g.

Arr.: Teologisk Forening.

Torsdag den 10. februar 2000 kl. 10:15-12:00

Professor Samuel Rubenson, Lund:

Dåb og medlemskab i Folkekirken 2: Katekumenatet – dåb og medlemsoptagelse i Oldkirken.

Sted: Aud. 11, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Kirkeretsgruppen.

Mandag den 14. februar 2000 kl. 13:15-15:00

Projektseminar for lærere og ph.d.-studerende

med oplæg ved lektor Jakob Wolf:

Om den naturlige teologis problem.

Sted: Vær. 321, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi.

Mandag den 14. februar 2000 kl. 20:00

Cand. theol. Dorthe Tofte-Hansen:

Religiositet i Rilkes digtning.

Sted: Fakultetets forsamlingslokale, Købmagergade 44 o. g.

Arr.: Selskabet for Kunst og Kristendom.

Onsdag den 16. februar 2000 kl. 15:15-17:00

Gæsteforelæsning/seniorseminar ved professor Ze'ev Herzog,

University of Tel Aviv:

The Canaanite City: Between Ideology and Archaeological Reality.

Sted: Aud. 7, Købmagergade 46, 1. sal.

Arr.: Institut for Bibelsk Eksegese.

Torsdag den 17. februar 2000 kl. 10:15-12:00

Generalvikar, lic. theol. Lars Messerschmidt:

Dåb og medlemskab i Folkekirken 3: Den kristne initiation for voksne. Den katolske kirkes nye ritual for katekumenat, dåb, firmelse og første kommunion.

Sted: Aud. 11, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Kirkeretsgruppen.

Torsdag den 24. februar 2000 kl. 10:15-12:00

Lektor Ninna Jørgensen:

Dåb og medlemskab i Folkekirken 4: Katekesen som bidrag til udvikling af det døbte lægfolks kompetence i middelalderen.

Sted: Aud. 11, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Kirkeretsgruppen.

Mandag den 28. februar 2000 kl. 14:15-16:00

Nytestamentligt seniorseminar ved lektor Geert Hallbäck:

Kristologiprojekt.

Sted: Vær. 243, Købmagergade 46, 2. sal.

Arr.: Institut for Bibelsk Eksegese.

Mandag den 28. februar 2000 kl. 14:15-16:00

Ph.d.-seminar med oplæg ved ph.d.-studerende Troels Stensgaard:

Niels Hemmingsens Johannes-kommentar.

Sted: Aud. 11, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Institut for Kirkehistorie.

Tirsdag den 29. februar 2000 kl. 20:00

Cand. theol. Mette Birkedal Bruun:

Bernhard af Clairvaux' parabler og den monastiske horisont.

Sted: Fakultetets forsamlingslokale, Købmagergade 44 o. g.

Arr.: Teologisk Forening.

Torsdag den 2. marts 2000 kl. 10:15-12:00

Professor Martin Schwarz Lausten:

Dåb og medlemskab i Folkekirken 5: Dåb, katekese og kirkemedlemskab fra reformation til rationalisme.

Sted: Aud. 11, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Kirkeretsgruppen.

Torsdag den 2. marts 2000 kl. 15:15-17:00

Gammeltestamentligt seniorseminar ved ph.d.-stipendiat Ingrid Hjelm:

Diskussion om Zionsmetaforen i Gammel Testamente.

Sted: Vær. 243, Købmagergade 46, 2. sal.

Arr.: Institut for Bibelsk Eksegese.

Torsdag den 9. marts 2000 kl. 10:15-12:00

Lektor Jørgen Stenbæk, Århus:

Dåb og medlemskab i Folkekirken 6: Dåb og kirkemedlemskab i dansk og svensk kirkeretshistorie.

Sted: Aud. 11, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Kirkeretsgruppen.

Tirsdag den 14. marts 2000 kl. 20:00

Sognepræst, ph.d. Jens Rasmussen:

Biskop J. P. Mynster – kampen for en rummelig kirke.

Sted: Fakultetets forsamlingslokale, Købmagergade 44 o. g.

Arr.: Teologisk Forening.

Torsdag den 16. marts 2000 kl. 10:15-12:00

Lektor Hans Raun Iversen:

Dåb og medlemskab i Folkekirken 7: Dåb og kirkemedlemskab i nyere dansk liturgi- og ekklesiologihistorie.

Sted: Aud. 11, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Kirkeretsgruppen.

Fredag den 17. marts 2000 kl. 09:30-16:30

Studiedag om kanonbegrebet.

kl. 09:30-12:00

Professor Werner Jeanrond, Lund:

Hvad er en tekst, og hvad er en kanonisk tekst?

Professor Niels Peter Lemche:

Hvad er de teologiske konsekvenser for synet på

Det Gamle Testamente som kanon i lyset af Københavner-Skolen?

kl. 13:15-16:30

Lektor Henrik Tronier:

Den nytestamentlige kanon som en del af Bibelen.

Professor Theodor Jørgensen:

Hvad er kriterierne for en ret interpretation af en tekst og af en kanonisk tekst?

Sted: Aud. 7, Købmagergade 46, 1. sal.

Arr.: Institut for Bibelsk Eksegese og Institut for Systematisk Teologi.

Mandag den 20. marts kl. 10:15-12:00

Gæsteforelæsning ved professor Nikolaus Walter, Naumburg:

Septuaginta.

Sted: Nærmere oplysning gives ved opslag.

Arr.: Institut for Bibelsk Eksegese.

Mandag den 20. marts 2000 kl. 14:00-16:00

Seniorseminar ved professor Nikolaus Walter, Naumburg:

Nikolaitterne.

Sted: Vær. 243, Købmagergade 46, 2. sal.

Arr.: Institut for Bibelsk Eksegese.

Torsdag den 23. marts 2000 kl. 10:15-12:00

Lektor Bent Flemming Nielsen:

Dåb og medlemskab i Folkekirken 8: Karl Barths syn på dåb og kirkemedlemskab.

Sted: Aud. 11, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Kirkeretsgruppen.

Mandag den 27. marts 2000 kl. 20:00

Professor Hein Heinsen, Det Kongelige Danske Kunstakademi:

Treenigheden – skulptur og kristendom.

Sted: Fakultetets forsamlingslokale, Købmagergade 44 o. g.

Arr.: Selskabet for Kunst og Kristendom.

Torsdag den 30. marts 2000 kl. 10:15-12:00

Lektor Hans Raun Iversen:

Dåb og medlemskab i Folkekirken 9: Dåb og kirkemedlemskab. Case-studier blandt kulturkristne, indvandrere og nye kristne i Danmark.

Sted: Aud. 11, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Kirkeretsgruppen.

Mandag den 3. april 2000 kl. 10:15-12:00

Gæsteforelæsning ved professor Richard J. Mouw, President of Fuller Theological Seminary, Pasadena/California:

Christian Spirituality and Public Life.

Sted: Aud. 11, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi.

Mandag den 3. april 2000 kl. 13:15-15:00

Seminar ved professor Richard J. Mouw, President of Fuller Theological Seminary, Pasadena/California:

The Theology of the Laity.

Sted: Vær. 321, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi.

Tirsdag den 4. april 2000 kl. 20:00

Lektor, leder af Grundtvig-Akademiet, lic. theol. Kim Arne Pedersen:

Trinitetsteologi, metafysik og kosmologi i N.F.S. Grundtvigs »Danne-Virke«-afhandlinger.

Sted: Fakultetets forsamlingslokale, Købmagergade 44 o. g.

Arr.: Teologisk Forening.

Torsdag den 6. april 2000 kl. 10:15-12:00

Ph.d.-studerende Kristine Krogh Gardé:

Dåb og medlemskab i Folkekirken 10: Den enkeltes tro og kirkens bekendelse.

Sted: Aud. 11, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Kirkeretsgruppen.

Torsdag den 6. april 2000 kl. 15:15-17:00

Gammeltestamentligt seniorseminar ved professor Niels Peter Lemche:

Præsentation af ny bog under udarbejdelse om Det Gamle Testamente mellem Teologi og Historie.

Sted: Vær. 243, Købmagergade 46, 2. sal.

Arr.: Institut for Bibelsk Eksegese.

Mandag den 10. april 2000 kl. 13:15-15:00

Projektseminar for lærere og ph.d.-studerende med oplæg ved lektor Bent Flemming Nielsen:

Homiletik og systematisk teologi.

Sted: Vær. 321, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi.

Mandag den 10. april 2000 kl. 14:00-16:00

Nyttestamentligt seniorseminar ved lektor Lone Fatum og professor Mogens Müller:

Kristologiprojekt.

Sted: Vær. 243, Købmagergade 46, 2. sal.

Arr.: Institut for Bibelsk Eksegese.

Mandag den 10. april 2000 kl. 20:00

Mogens Nykjær, Institut for Kunsthistorie, Aarhus Universitet:

Modreformation og romersk kunst omkring 1600.

Sted: Fakultetets forsamlingslokale, Købmagergade 44 o. g.

Arr.: Selskabet for Kunst og Kristendom.

Torsdag den 13. april 2000 kl. 10:15-12:00

Professor Theodor Jørgensen:

Dåb og medlemskab i Folkekirken 11: Forslag til gradueret medlemskab af Folkekirken i retsteologisk belysning.

Sted: Aud. 11, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi.

Torsdag den 27. april 2000 kl. 10:15-12:00

Ph.d.-studerende Mikkil Vigilius:

Dåb og medlemskab i Folkekirken 12: Bekendelse og kirkemedlemskab – ekklesiologisk belyst.

Sted: Aud. 11, Købmagergade 44, 3. sal.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi.

Torsdag den 27. april 2000 kl. 15:15-17:00

Gammeltestamentligt seniorseminar ved lektorvikar Bodil Ejrnæs:

Diskussion af Niels Peter Lemches nye bog (under udarbejdelse) om Det Gamle Testamente mellem Teologi og Historie.

Sted: Vær. 243, Købmagergade 46, 2. sal.

Arr.: Institut for Bibelsk Eksegese.

Tirsdag den 2. maj 2000 kl. 10:15-12:00

Gæsteforelæsning ved professor Dietz Lange, Göttingen:

Pluralismus als Problem christlicher Theologie.

Sted: Aud. 11, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi.

Tirsdag den 2. maj 2000 kl. 20:00

Cand. theol. Flemming A. J. Nielsen:

Tragediedigteren Ezekiel og Exodusmanuskripterne fra Qumran – Exodushistorien i jødisk-hellenistisk perspektiv.

Sted: Fakultetets forsamlingslokale, Købmagergade 44 o. g.

Arr.: Teologisk Forening.

Onsdag den 3. maj 2000 kl. 13:15-15:00

Seminar ved professor Dietz Lange, Göttingen:

Gewissen und Verantwortung (jf. Dietz Lange, *Ethik in evangelischer Perspektive*, 214-234, 350-367).

Sted: Vær. 321, Købmagergade, 3. sal.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi.

Torsdag den 4. maj 2000 kl. 10:15-12:00

Adj. professor Preben Espersen:

Dåb og medlemskab i Folkekirken 13: Medlemskab af Folkekirken i kirkeretlig belysning.

Sted: Aud. 11, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Kirkeretsgruppen.

Torsdag den 4. maj 2000 kl. 13:15-15:00

Seminar ved professor Dietz Lange, Göttingen:

Ethische Konflikte und Rechtfertigungslehre (jf. Dietz Lange, *Ethik in evangelischer Perspektive*, 234-36, 336-347, 410-425).

Sted: Vær. 321, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi.

Mandag den 8. maj 2000 kl. 12:30-14:00

Projektseminar for lærere og ph.d.-studerende

med oplæg ved Kirsten Busch Nielsen:

Omkring Bonhoeffer. Studier i nutidig syndsforståelse.

Sted: Vær. 321, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi.

Mandag den 8. maj 2000 kl. 20:00

Jens Fleischer, Afdeling for Kunsthistorie, Københavns Universitet:

Lysets arkitektur i Byzans.

Sted: Fakultetets forsamlingslokale, Købmagergade 44 o. g.

Arr.: Selskabet for Kunst og Kristendom.

Torsdag den 11. maj 2000 kl. 10:15-12:00

Ombudsmand Hans Gammeltoft-Hansen

og professor Theodor Jørgensen:

Dåb og medlemskab i Folkekirken 14: Dåb og kirkemedlemskab i fremtidens folkekirke. Kirkeretlige og retsteologiske overvejelser.

Sted: Aud. 11, Købmagergade 46, 3. sal.

Arr.: Kirkeretsgruppen.

Torsdag den 11. maj 2000 kl. 15:15-17:00

Gammeltestamentligt seniorseminar ved prof. Thomas L. Thompson:

Motivoanalyse.

Sted: Vær. 243, Købmagergade 46, 2. sal.

Arr.: Institut for Bibelsk Eksegese.

Mandag den 15. maj 2000 kl. 14:15-16:00

Nyttestamentligt seniorseminar ved lektor Troels Engberg-Pedersen

og lektor Henrik Tronier:

Kristologiprojekt.

Sted: Vær. 243, Købmagergade 46, 2. sal.

Arr.: Institut for Bibelsk Eksegese.

Torsdag den 25. maj 2000 kl. 15:15-17:00

Gammeltestamentligt seniorseminar ved cand. theol. Flemming Nielsen:

Diskussion af ph.d.-afhandling.

Sted: Vær. 243, Købmagergade 46, 2. sal.

Arr.: Institut for Bibelsk Eksegese.

Torsdag den 1. juni 2000 (Kristi Himmelfartsdag)

Teologisk Forenings skootur med efterfølgende middag.

Enkeltheder bekendtgøres ved opslag.